

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ, НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА
ЗАВОД ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

ЗНАЧАЈ ФИНАНСИЈСКОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

И МОДЕЛИ ЗА ЊЕГОВО УКЉУЧИВАЊЕ У ПРОГРАМЕ
НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ

Mr Мирјана Илић • Доц. др Иван Анић • Никола Варагић • Проф. др Катарина Иванчевић • Дарко Јованетић
Миља Кривокућа • Проф. др Љиљана Левков • Гордана Маринковић • Ирена Мучибабић
Јелена Најдановић Томић, спец. • Љиљана Новковић • Оливер Ђурчић

ЗНАЧАЈ ФИНАНСИЈСКОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА И МОДЕЛИ ЗА ЊЕГОВО УКЉУЧИВАЊЕ У ПРОГРАМЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ

Пилот-пројекат „Укључивање финансијског описмењавања у систем образовања и васпитања Републике Србије“ (ФинПис)

Аутор и координатор пилот-пројекта: др Гордана Степић
Супервизор пилот-пројекта: Весна Недељковић

Београд, 2018.

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ,
НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА

ЗАВОД ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ
ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Издавачи

Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије
Београд, Немањина 22–24 · www.mpn.gov.rs

Завод за унапређивање образовања и васпитања
Београд, Фабрисова 10 · www.zuov.gov.rs

За издаваче

Младен Шарчевић, министар просвете, науке и технолошког развоја
Мр Златко Грушановић, директор Завода за унапређивање образовања и васпитања

Ауторски тим Удружења „Одговорно живљење”

Мр Мирјана Илић, руководилац Ауторског тима

Доц. др Иван Анић

Никола Варагић

Проф. др Катарина Иванчевић

Дарко Јованетић

Миља Кривокућа

Проф. др Љиљана Левков

Гордана Маринковић

Ирена Мучибабић

Јелена Најдановић Томић, спец.

Љиљана Новковић

Оливер Ђурчић

Рецензенти

Проф. др Десанка Радуновић

Проф. др Драгица Павловић Бабић

Супервизори дела пилот-пројекта „Укључивање финансијској описмењавања у систем образовања и васпитања Републике Србије” (ФинПис): први и други циклус основног образовања и васпитања (I–VIII разред основне школе)

Оливера Тодоровић, Завод за унапређивање образовања и васпитања

Весна Каргал, Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања

Лектори и коректори

Наташа Ивановић

Иван Савић

Гордана Стаменковић

Прелом текста

Горан Лончар / СГС

Тираж

25 примерака

Штампа

Скрипта интернационал

Публикација је доступна у електронској форми на <http://finpis.mi.sanu.ac.rs/> и <https://efinpis.rs/> званичним порталима пилот-пројекта, као и на сајту партнера у реализацији пилот-пројекта: <https://www.odgovornozivljenje.org.rs>

ИСБН: 978-86-87137-67-7

Београд, 2018.

Публикација је својина Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и добро је од јавног значаја.

*Партнерску подршку илојт-пројекту
јружила је компанија VISA.*

Ставови и мишљења изнети у публикацији
не одражавају нужно ставове компаније VISA

Сви термини који се користе у публикацији у
граматичком мушком роду подразумевају мушки
и женски пол особа на које се односе.

УВОД	5
1. ГЛОБАЛНА АКЦИЈА УКЉУЧИВАЊА ФИНАНСИЈСКЕ ПИСМЕНОСТИ У СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА	7
1.1. Улога међународних институција у промоцији финансијске писмености	9
1.2. Националне стратегије за финансијско образовање у Европи	10
1.3. Институције задужене за доношење и спровођење националне стратегије за финансијско образовање	12
1.4. Финансијске и непрофитне организације као део финансијског образовања	12
1.5. Приоритети политике и циљне групе националних стратегија за финансијско образовање	13
2. ЗНАЧАЈ, ПОТРЕБА И ПРИМЕРИ УКЉУЧИВАЊА ФИНАНСИЈСКОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА У ОБРАЗОВНЕ СИСТЕМЕ ДРЖАВА	15
2.1. Значај финансијске писмености за живот ученика у савременом друштву	16
2.2. Примери укључивања финансијског образовања и васпитања у образовање у различитим државама	17
2.3. Потреба за укључивањем финансијског образовања и васпитања у предуниверзитетско образовање Републике Србије	17
3. АНАЛИЗА НАСТАВНИХ ПРОГРАМА / ПРОГРАМА НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ	21
3.1. Анализа сврхе, циљева, задатака и општих исхода програма образовања	22
3.2. Анализа циљева, задатака и наставних садржаја обавезних наставних предмета првог циклуса образовања	24
3.3. Анализа циљева, задатака и наставних садржаја наставних предмета Математика, Техника и технологија, Техничко и информатичко образовање и Информатика и рачунарство	32
4. ПРЕДЛОГ ПРЕДМЕТНИХ ИСХОДА, САДРЖАЈА И ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКИХ СМЕРНИЦА КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ФИНАНСИЈСКУ ПИСМЕНОСТ	39
4.1. Предлози предметних исхода, допуна садржаја програма и <i>Упутства за дидактичко-методичко осмивавање програма</i> за обавезне наставне предмете првог циклуса образовања	40
4.2. Предлози предметних исхода, допуна садржаја програма и <i>Упутства за дидактичко-методичко осмивавање програма</i> за изабране предмете другог циклуса образовања	45
4.3. Предлог исхода који се односе на финансијску писменост за Час одељењског старешине (ЧОС) у другом циклусу	48
4.4. Предлог међупредметних компетенција које се односе на финансијску писменост за први и други циклус основног образовања	51
5. КЉУЧНИ ПОЈМОВИ У ОКВИРУ ФИНАНСИЈСКОГ ОБРАЗОВАЊА	53
6. ПРЕДЛОГ МОДЕЛА ЗА УКЉУЧИВАЊЕ ФИНАНСИЈСКЕ ПИСМЕНОСТИ У ПРОГРАМ НАСТАВЕ И УЧЕЊА	55
7. РЕЧНИК ТЕРМИНА У ОБЛАСТИ ФИНАНСИЈСКЕ ПИСМЕНОСТИ	59
ЛИТЕРАТУРА	71

A series of 25 horizontal dotted lines for writing.

Савремено друштво данас се суочава са бројним изазовима који захтевају брзе реакције и одговоре. У том смислу нису изузетак ни изазови у области финансија, као што су укључивање деце све млађег узраста у свет финансија, дугорочне последице финансијских одлука или све чешће стављање појединца у позицију да доноси финансијске одлуке чије последице сноси сам, не делећи одговорност са институцијама система и друго.

Област финансија се динамично развија, тако да оно што је важило јуче данас више не важи. Због тога што је неопходно да компетенције које се развијају у школи одговарају потребама времена у којем деца одрастају и у којем ће живети, финансијско описмењавање ученика у школи је неизоставно. Ова публикација се бави питањима укључивања финансијске писмености у програм наставе и учења у основној школи.

Пошто је примарни циљ публикације унапређивање образовног система Републике Србије укључивањем финансијске писмености у програме наставе и учења, приликом израде један од критеријума била је и њена употребна вредност, то јест могућност да је користе различити чиниоци у образовању. Стога у овој анализи корисне информације могу наћи и креатори образовних политика, али и наставници и родитељи. Издвојили бисмо посебно упутства у вези са тим како публикацију могу да користе приређивачи наставних програма и креатори образовних стандарда.

Приређивачи програма наставе и учења ову публикацију могу да користе на више начина, јер практично сви њени делови могу да им пруже корисне податке у будућој изради програма наставе и учења. На основу анализе циљева и задатака, приређивачи могу да увиде потребу да се они употпуне циљевима и задацима који се односе на финансијско описмењавање. На основу анализе програмских садржаја, могу сагледати у којој мери су заступљени садржаји који се директно или индиректно односе на овај аспект образовања, а у којој мери недостају. У делу који се односи на дидактичко-методичко остваривање програма могу уочити везе између садржаја и начина реализације наставе, али и сагледати „скривене елементе“ постојећих садржаја који се односе на финансијско васпитање и образовање. Ипак, за креаторе будућег курикулума најкориснији део налази се у табелама с предлозима исхода, садржаја и допуна дидактичко-методичког остваривања програма.

Креаторима образовних стандарда и међупредметних компетенција, који ревидирају постојеће стандарде, поред осталог, посебно су корисне предложене међупредметне компетенције које се односе на финансијску писменост за први и други циклус основног образовања и васпитања.

Публикација обухвата примере укључивања финансијског образовања и васпитања у системе различитих држава, као и напоре које у том смислу предузимају различите међународне организације и институције, које су препознале значај његовог укључивања као допуна финансијске заштите потрошача, финансијске инклузије, финансијске регулације и као начина подршке економској и финансијској стабилности и развоју. Сви важнији аспекти промена које се дешавају на глобалном плану појављују се јасно и уочавају и у нашем окружењу. У том смислу ова публикација се бави предусловима за укључивање финансијског образовања и васпитања у наш образовни систем. Због тога су анализирани планови и програми наставе и учења у првом и другом циклусу основног образовања. Циљ анализе је био да видимо колико постојећи наставни програми имају потенцијала у односу на овај аспект образовања (директно и индиректно). Потом је на темељима те анализе дефинисан предлог исхода за финансијско образовање и васпитање ученика, предлог нових садржаја, предлог допуне упутства за дидактичко-методичко остваривање програма, као и предлог кључних појмова финансијског образовања и васпитања по циклусима основног образовања.

На основу свега наведеног, предложен је и у публикацији изложен модел за укључивање финансијског образовања и васпитања у основну школу.

A series of 25 horizontal dotted lines for writing.

**ГЛОБАЛНА АКЦИЈА
УКЉУЧИВАЊА ФИНАНСИЈСКЕ
ПИСМЕНОСТИ У СИСТЕМЕ
ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА**

1. ГЛОБАЛНА АКЦИЈА УКЉУЧИВАЊА ФИНАНСИЈСКЕ ПИСМЕНОСТИ У СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Финансијска писменост се данас препознаје као неопходна допуна финансијске заштите потрошача, финансијске инклузије, финансијске регулације и као подршка економској и финансијској стабилности и развоју (ОЕЦД, 2014). Бројни аутори и организације дали су различите дефиниције финансијске писмености. Она подразумева комбинацију свести, знања, вештина, ставова и понашања потребних за доношење правилних финансијских одлука и постизање индивидуалног финансијског благостања (Atkinson, Messy, 2012). Најважнијом димензијом финансијске писмености, према ставу многих аутора (Kim, 2001), сматра се финансијско знање, које се стиче кроз систем образовања, и искуство.

Распрострањеност и значај финансијских услуга у савременој економији и друштву указују да се појединци који их не користе на одговарајући начин и у складу са својим могућностима суочавају с великим проблемима у задовољавању свакодневних потреба и остваривању нормалног живота. Концепт финансијске писмености захтева да појединац, поред финансијског знања, поседује и способност примене и коришћења својих знања, односно да има финансијске вештине. У времену финансијске кризе посебно је значајно да становништво поседује што виши ниво финансијске писмености. Интересовање државе и појединаца за финансијско образовање подстакнуто је низом тенденција: преношење финансијских ризика са државе и послодаваца на појединца, изложеност бројним ризицима у вези са редовношћу финансијских прихода, повећана индивидуална одговорност у смислу доношења већег броја финансијских одлука, разноврснија понуда различитих финансијских производа и услуга и повећана потражња за финансијским производима и услугама (Урошевић и сар. 2018).

Од појединаца се захтева да, поред низа вештина и компетенција, поседују и предузетничке способности, али и спремност за преузимање и савладавање ризика. Усвајањем основа финансијске писмености појединци стичу самопоуздање и способност да буду одговорни за сопствену финансијску сигурност. Доношење одговорних и одговарајућих одлука везаних за личне финансије обезбеђује им лично и породично благостање, што посредно доводи до смањења општег сиромаштва.

Ради повећања финансијског благостања појединаца и државе, широко се промовише едукација из области финансијске писмености. Крајњи циљ је изградња финансијски јаког друштва, које чине финансијски писмени појединци и породице. Потрошач који поседује и финансијска знања и вештине стиче способност да своја средства на сразмеран начин увећа, као и могућност да препозна и решава личне финансијске проблеме, али и да зна како и од кога да затражи информације и помоћ (Иванчевић, 2016). Економске одлуке

потрошача битно утичу на развој друштва. Захтевајући квалитетније производе и услуге, потрошачи утичу на технолошки развој, подстичу конкурентност и иновације на тржишту.

Финансијско образовање младих је нарочито важно. Финансијска писменост обезбеђује им неопходне вештине за прављење важних избора у вези са самосталним животом. Као учесници на финансијском тржишту, млади ће се временом суочавати са све већим финансијским ризицима и комплекснијим финансијским производима. Осим тога, млади много брже прихватају промене, брже им се прилагођавају, шире своје навике и културу и тиме утичу на окружење – родитеље и ширу породицу. Одлуке које ће они донети у будућности неће утицати само на њих већ и на њихове ближње, као и на ширу друштвену заједницу.

1.1. Улога међународних институција у промоцији финансијске писмености

Пројекте финансијске писмености подстичу и потпомажу Европска комисија, Организација за економску сарадњу и развој (ОЕЦД) и Светска банка. Светска банка је 2010. године објавила документ под називом „Примери добре праксе заштите потрошача и финансијске писмености у Европи и Централној Азији: дијагностичко средство“ (оригинални назив: *Good Practices for Consumer Protection and Financial Literacy in Europe and Central Asia: A Diagnostic Tool*). Овај докуменат је саветодавни и садржи сажете приказе добре праксе, уз навођење конкретних примера међународних искустава. Објављен је како би се развила расправа о томе шта заправо чини добре праксе у заштити потрошача и финансијској писмености на међународном нивоу. Европска комисија је основала радну стручну групу (*Expert Group on Financial Education – EGFE*), која ради на усклађивању разноврсних приступа и стратегија финансијског образовања међу државама чланицама Европске уније. Ова група чланицама обезбеђује помоћ у спровођењу стратегије и плана финансијског образовања и васпитања. У Европској унији (даље: ЕУ) у пракси су финансијски подржани многи национални и међународни пројекти намењени образовању и обавештавању деце и младих школског узраста. Године 2009. формирана је јединствена база о свим пројектима и иницијативама за развој финансијске писмености у земљама чланицама (*European Database for Financial Education*).

Као одговор на све већу забринутост, како код развијених тако и код земаља у развоју, у вези са потенцијалним последицама ниског нивоа финансијске писмености грађана, ОЕЦД је 2002. године започео дугорочни пројекат финансијског образовања и васпитања. Уз Светску банку и Европску комисију, ова међународна организација је највећи промотер финансијског образовања и васпитања. Резултат активности у том смислу током последњих година јесте подизање нивоа финансијске писмености у земљама чланицама. ОЕЦД је 2008. године основао међународну мрежу за финансијско образовање (*International Network on Financial Education – INFE*), у коју је укључено око 200 институција из

75 земаља. Мрежа организује конференције сваке друге године, док у међувремену посредује у размени информација и мишљења о програмима, иницијативама, проблемима и истраживањима на тему финансијског образовања. Осим тога, мрежа прикупља податке и резултате истраживања, залаже се за признавање међународних стандарда, креира водиче, упутства и обезбеђује координацију за оне који се тек укључују у програме финансијског образовања и васпитања. На основу богатог међународног искуства, идентификују се и промовишу примери најбоље праксе.

Савет ОЕЦД-а је усвојио Препоруке о принципима и стандардима добре праксе у вези са финансијским образовањем и подизањем свести о финансијским питањима (даље у тексту: Препоруке ОЕЦД). У својим препорукама из 2005. године, ОЕЦД наводи да је за развој добре праксе важно да се финансијско образовање разуме као средство за унапређивање привредног раста, сигурности и стабилности. Оно треба да буде регулисано прописима и да започне у школи, тј. у најранијим фазама живота. Непристрасно, доступно и равноправно финансијско образовање може да постане део државног програма социјалне заштите. Финансијско образовање треба јасно разликовати од комерцијалних савета, па у складу са тим треба примењивати етички кодекс понашања за запослене у финансијским институцијама.

Кампање које спроводи држава треба да допринесу развоју свести становништва о потреби бољег разумевања финансијских ризика и начина заштите од финансијских ризика, кроз адекватну штедњу, осигурање и финансијско образовање.

Промовисање посебне интернет странице (website) становништву ће пружати релевантне и корисне финансијске информације. Потребно је развијати бесплатно пружање услуга информисања. Треба унапредити системе упозоравања када је реч о удружењима потрошача, професионалних или других организација о стварима које укључују високи ризик и могу бити штетне по интересе корисника финансијских услуга (укључујући и случајеве преваре). Мора се унапређивати међународна сарадња у области финансијског образовања, укључујући и ангажовање ОЕЦД-а, као међународног форума где се могу размењивати информације о најновијим искуствима држава у финансијском образовању.

1.2. Националне стратегије за финансијско образовање и васпитање у Европи

Сматра се да је основ за финансијску писменост целовит и добро осмишљен национални концепт финансијског образовања и васпитања. У складу с препорукама ОЕЦД-а из 2005. године, а у жељи да помогне својим чланицама да израде националне стратегије за финансијско образовање, ОЕЦД/ИНФЕ: Међународна мрежа за финансијску едукацију (у оригиналу: *Inter-*

national Network on Financial Education), кроз свеобухватни консултативни процес између 2010. и 2012. године, израдила је Смернице и Водич за израду националне стратегије за финансијско образовање (*OECD/INFE guidelines on financial education in schools, 2012*).

Национална стратегија за финансијско образовање дефинише се као национално координисан приступ финансијском образовању који:

- препознаје важност финансијског образовања и дефинише своје значење и обим на националном нивоу у односу на идентификоване националне потребе;
- дефинише начине сарадње свих заинтересованих страна, уз лидерску улогу државе коју представља координационо тело/савет;
- представља путоказ за постизање специфичних и унапред утврђених циљева у одређеном временском периоду.

Препознајући значај финансијске писмености, велики број европских земаља је развио и спровео националне стратегије за финансијско образовање, а многе се спремају да то ураде. Један број европских земаља направио је нове верзије већ усвојене националне стратегије, трагајући за бољим решењима или суочавајући се са новим изазовима које доносе промене у образовној, економској, финансијској и социјалној сфери. У најновијем извештају ОЕЦД-а из 2016. године – *Trends and Recent Developments* – анализирано је 48 европских земаља, а наведена анализа показује да:

- у пет земаља (Чешка, Холандија, Словачка, Шпанија и Велика Британија) завршена је или је у току измена већ усвојене националне стратегије за финансијско образовање;
- 12 земаља спроводи своју прву националну стратегију, и то: Енглеска, Белгија, Хрватска, Данска, Естонија, Ирска, Летонија, Португалија, Руска Федерација, Словенија, Шведска и Турска;
- 5 земаља активно ради на усвајању своје прве националне стратегије (Аустрија, Француска, Пољска, Румунија и Италија);
- неке земље, као што су Немачка и Швајцарска, још увек нису развиле националну стратегију, пре свега због своје федералне организације, а друге, као што је Финска, немају националну стратегију већ комисије за развој финансијске писмености;
- Народна банка Србије донела је Стратегију на пољу финансијске едукације за период 2012–2015. године, Стратегију НБС на пољу финансијског образовања за период 2016–2020. (доступно на www.nbs.rs). Србија је наведена као земља на напредном нивоу у дизајнирању своје Националне стратегије (према: ОЕЦД, 2013, Напредне стратегије за финансијску едукацију, у оригиналу: *Advancing National Strategies for Financial Education*).

1.3. Институције задужене за доношење и спровођење националне стратегије за финансијско образовање

У земљама које имају националну стратегију за финансијско образовање државни органи и институције укључени су кроз различите механизме развоја, примене, координације и контроле националне стратегије за финансијско образовање. У неким земљама, као што су *Чешка и Руска Федерација*, националну стратегију за финансијско образовање координира министарство финансија или министарство економије, уз партнерство других финансијских институција, као што су: Централна банка, Агенција за хартије од вредности (*Шпанија*), Централна банка, Управа за финансијска тржишта, Удружење банака, Удружење осигуравача, Федерација пензија и Национални институт за информације о породичним финансијама (*Холандија*). Разне финансијске институције налазе се у улози координатора стратегије за финансијско образовање (*Шведска* – орган за финансијски надзор, *Летонија* – комисија за финансије и тржиште капитала, *Велика Британија* – Савет за новчану помоћ, *Турска* – Одбор за тржишта капитала, *Јерменија* – Централна банка, *Естонија* – Управа за финансијску супервизију, *Данска* – орган за финансијску супервизију, *Ирска* – комисија за заштиту конкуренције и потрошача).

У спровођење националних стратегија за финансијско образовање укључено је више актера, нпр. у Холандији су то, поред Министарства образовања и социјалне политике, и Удружење потрошача, Удружење финансијских саветника и Универзитет Тилбург.

1.4. Финансијске и непрофитне организације као део финансијског образовања и васпитања

У већини европских земаља су у спровођење националне стратегије финансијског образовања или пројеката, које у вези с финансијском писменошћу покрећу владе и владине институције, укључене и многе финансијске институције и непрофитне организације. Финансијске институције, пре свега банке, осигуравајуће компаније и приватни пензијски фондови, такође су препознали важност финансијског образовања грађана и врло често су партнери државним институцијама у промоцији и ширењу финансијске писмености. У Холандији, платформа *MoneyWise* укључује више од 40 партнера из финансијског сектора, владе, јавног информисања и потрошачких организација које су укључене у спровођење националне стратегије. У Шпанији, Централна банка и финансијски регулатор потписали су неколико споразума о сарадњи са удружењима банкарске индустрије, потрошачким удружењима, фондацијама и сл. У Чешкој Републици, Министарство финансија председава радном групом за финансијско образовање, коју чине представници владе, професионалних удружења, удружења потрошача и стручњака из области образовања. Радна група је стална платформа за размену искустава и координацију кључних ентитета, институција и представника финансијских/образовних пројеката у земљи.

У свим европским земљама постоји централни портал за финансијско образовање који финансира и уређује јавни сектор, једино у Француској главним порталом за финансијско образовање грађана управља непрофитна организација. Француско удружење корисника банкарских услуга организује радионице за правнике и социјалне раднике о законодавству и судској пракси, а које се тичу кредита и презадужености. Централна банка Летоније са партнерима – банкама – спроводи кампању „Пажљиво приликом позајмљивања“, а главни циљ је да подстакне становништво на одговорно узимање кредита. Европско удружење банака организује Недељу новца у марту сваке године, када и удружења банака у свим државама чланицама спроводе своје активности усмерене ка школској деци и младима. С обзиром на све веће учешће финансијских институција, непрофитних и приватних организација у финансијском образовању, неке земље су развиле пакет принципа и смерница за регулисање њихових активности и сходно томе су израдиле механизме за праћење поштовања ових принципа. На основу примера европских и других земаља, ОЕЦД/ИНФЕ израдио је смернице за приватне и непрофитне актере у финансијском образовању. Ови принципи имају за циљ да обавезу организације и институције које се баве финансијским образовањем на квалитет, тачност, непристрасност и поступање које мора бити у складу с националном стратегијом.

1.5. Приоритети политике, циљеви и циљне групе националних стратегија за финансијско образовање и васпитање

Већина националних стратегија за финансијско образовање у Европи има исти циљ, а то је јачање финансијске писмености и подстицање одговорног финансијског понашања путем подизања нивоа финансијских знања и вештина. Осим тога, националним стратегијама се дефинишу политике, циљеви и циљне групе, који су у националном интересу и предмет су посебне пажње државе и њених институција.

Према извештају ОЕЦД-а из 2016. године *Trends and Recent Developments*, циљеви већине националних стратегија или програма за финансијско образовање најчешће су свеобухватни. Многе земље као циљ постављају финансијску едукацију читаве популације, са посебним фокусом на одређене групе, као што су млади, одрасли, радно способни, старији и сл. Њима су најчешће доступни специјализовани портали, друштвене мреже, *Youtube* канал, видео-игрице, квизови, калкулатори кредита и пензија, финансијски речници и др. Одраслима и радно способним групама најчешће су намењени портали и остали алати везано за рационално финансијско задуживање, штедњу, сналажење у вези са разним врстама улагања новца, као и рационалан приступ штедњи за пензију. Неке земље се фокусирају и на различите осетљиве групе, као што су:

- грађани са ниским приходима (Летонија, Португалија, Румунија, Русија, Србија, Турска),
- незапослени (Летонија, Португалија, Србија, Словенија, Шведска),
- грађани који су презадужени (Словенија, Пољска, Португалија – мада највећи број земаља има овај проблем у већој или мањој мери),
- мигранти (Португалија, Шпанија, Шведска),
- жене (Јерменија, Пољска, Турска),
- грађани са ниским нивоом финансијске писмености (Летонија, Румунија, Србија),
- грађани који живе у руралним подручјима (Јерменија),
- МСП и потенцијални предузетници (Летонија, Холандија, Португалија, Румунија, Србија и Турска).

Ипак, све националне стратегије или програми за финансијско образовање као главну циљну групу препознају децу, ученике и студенте, речју – младе људе. Широко спектар иницијатива и активности усмерен је ка младима, унутар и изван школа, укључујући:

- увођење финансијског образовања у програме наставе и учења на обавезној или добровољној основи,
- развој пилот-пројеката који организују подучавање у вези са финансијским образовањем у школама и ван школа,
- развој наставних ресурса за учитеље и наставнике и њихов професионални развој у финансијском образовању.

**ЗНАЧАЈ, ПОТРЕБА И ПРИМЕРИ
УКЉУЧИВАЊА ФИНАНСИЈСКОГ
ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА
У ОБРАЗОВНЕ СИСТЕМЕ ДРЖАВА**

2. ЗНАЧАЈ, ПОТРЕБА И ПРИМЕРИ УКЉУЧИВАЊА ФИНАНСИЈСКОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА У ОБРАЗОВНЕ СИСТЕМЕ ДРЖАВА

2.1. Значај финансијске писмености за живот ученика у савременом друштву

У савременом свету, који се технолошки и економски убрзано мења, финансијско одлучивање и поступање постају не само све сложенији и захтевнији већ и релевантнији у готово сваком контексту у којем се одвија свакодневни живот и рад људи. Ако сагледамо контекст, видећемо да има много разлога за то. Један од њих је све брже увећавање и усложњавање финансијске понуде, те је за ваљани избор потребно добро познавање кључних финансијских категорија. Осим тога, мора се узети у обзир и све израженија оријентација ка потрошњи, што у већ формираном потрошачком свету додатно оптерећује финансијске одлуке и поступке. Не смемо изгубити из вида да свеопшта трансформација друштва у све већој мери захвата пензијске фондове. Ово су само неки од трендова који карактеришу савремено друштво.

Ако све ово важи за свет у којем тренутно живимо, у непосредној будућности се очекује још већи степен неизвесности, несигурности, променљивости и непредвидивости, што све заједно веома погађа и финансијски домен, додатно компликује и оптерећује одлучивање и поступање у њему и усложњава захтеве и очекивања и од појединца и од друштва у целини.

Финансијско образовање и описмењавање становништва једини је прави одговор на овако усложњене услове свакодневног живота и рада. Како је образовање једина делатност којој има приступ практично цела популација, на образовању је и обавеза да омогући стицање и развој финансијских компетенција свима који су у њега укључени. То се не односи само на децу и омладину школског узраста, већ и на многе групе одраслих, а у овом контексту, пре свих, на просветне раднике. Непотребно је посебно доказивати да је за ефикасност у финансијском описмењавању ученика нужан предуслов финансијска писменост самих наставника.

Добробити које произлазе из финансијске писмености и компетентности су, пак, доказане, бројне и дугорочне, и то како за појединца, тако и за друштво. То је јасно видљиво већ и у чињеници да у развијеним државама, какве су нпр. скандинавске, има процентуално највише финансијски писмених и компетентних одраслих становника. Финансијски образовани и компетентни људи имају више изгледа да раде боље плаћене послове, јер ефикасно планирају, праве ваљане изборе и раније и ефикасније обезбеђују основе за дугорочну финансијску сигурност.

2.2. Примери укључивања финансијског образовања и васпитања у образовне системе различитих држава

У већини европских земаља финансијска писменост је релативно нов наставни предмет, који је у школске системе појединих земаља уведен последњих десет година. У неким земљама у свету као што су Јапан, Холандија или Јужна Кореја то је учињено још раније. Овај предмет се у већини земаља изучава у основној и средњој школи, с тим што у Америци, Великој Британији или Аустралији прва знања у овом смислу деца добијају још у предшколском узрасту. Као самосталан наставни предмет, финансијска писменост је заступљена само у неколико земаља, док је у осталим интегрисана у садржаје предмета као што су Математика, Рачуноводство, Социологија и други. Самостални уџбеници за овај предмет углавном не постоје, а основни извори на које се ослањају учитељи и наставници су приручници, материјали са интернета, дидактичке игре, презентације, семинари и конференције – дакле све оно што се на ову тему у одређеној земљи објављује или организује.

У Холандији се финансијска писменост у школама изучава још од осамдесетих година. Главни координатор је Министарство просвете, које одређује садржаје у односу на циклус основног образовања и васпитања, док школе самостално одређују дужину трајања наставе и потребне материјале. Наставне материјале потом обезбеђују разна потрошачка удружења, друге непрофитне организације, али и регионалне институције и банке.

У Енглеској овај предмет није обавезан. Министарство просвете истиче потребу финансијског описмењавања деце још од пете године живота, а настава се остварује кроз предмет Лично, социјално и здравствено образовање (Personal, Social and Health Education, PSHE).

У Сједињеним Америчким Државама финансијско образовање је интегрисано у основе школског образовања и васпитања. Свака појединачна америчка држава одређује обим и садржај наставе – на државном нивоу је прописано да школе наставницима морају да обезбеде једносеместрални курс из финансијског образовања са основним стандардима, на којем се наставницима и учитељима предочавају упутства за креирање сопствених наставних планова. Године 2008. установљен је и саветодавни орган председника САД за финансијско образовање, јер су узроци економске кризе једним делом приписани и недостатку финансијске писмености Американаца.

2.3. Потреба за укључивањем финансијског образовања и васпитања у предуниверзитетско образовање Републике Србије

Сви најважнији аспекти промена које се на глобалном плану појављују као последице текуће информационе и технолошке револуције јасно се уочавају и у нашем окружењу.

Код нас су се, као и у неким другим земљама, глобалним трендовима придружиле и последице транзиције. Оне намећу много виши ниво индивидуалне одговорности, јер је на плећа појединца пренет највећи део онога за шта су донедавно биле задужене држава и њене институције. Преношење разних видова одговорности са државе, њених институција и послодаваца на појединца (нпр. пословних и других ризика, разних видова краткорочног и дугорочног материјалног осигурања и сл.) ствара ситуацију у којој појединац доноси неупоредиво већи број важних финансијских одлука, и то на ранијим животним узрастима и у сложенијем и захтевнијем финансијском и социјалном контексту.

Потреба да се образовање прилагоди овим променама препозната је и код нас. Са различитим успехом и ефектима, разноврсне иницијативе ка осавремењивању и унапређивању образовања нижу се и на системском и на парцијалним нивоима, од самог почетка новог миленијума.

Како је показала анализа наставних програма за одабране предмете, која је обављена у оквиру пилот-пројекта *Укључивање финансијског описмењавања у систем образовања и васпитања Републике Србије*, финансијско описмењавање наших ученика још није у фокусу састављача наставних програма/програма наставе и учења. Препоруке које се односе на финансијско образовање ученика и деце у предшколском узрасту, формулисане још 2005. године у оквиру дугорочног пројекта ОЕЦД-а, у нашим прописима и програмима још нису нашле пун одјек, иако и код нас, као и другде у свету, има много разлога за забринутост због могућих последица недовољне финансијске писмености популације у целини, а посебно младих нараштаја. Међутим, у динамичној, креативној, пројектно оријентисаној и квалитетно планираној и реализованој настави неки од постојећих предметних задатака и исхода могли би знатно да допринесу развоју и унапређивању финансијске писмености ученика, иако се на њу углавном не односе директно, већ посредно. Осим тога, у законским и подзаконским актима експлицитно су дефинисане категорије општих и међупредметних компетенција, што омогућава да им се придружи и финансијска писменост, а састављачима програма отвара простор да програм обликују тако да се осигура њено успостављање и развој.

Забележене су и неке иницијативе, углавном у виду пројеката реализованих у неким деловима образовног система, усмерене ка унапређивању финансијске писмености наших ученика. Оне су значајно допринеле постепеном померању фокуса ка овој компетенцији, а издваја се иницијатива Савеза учитеља Републике Србије (СУРС), који је препознао важност развијања финансијске писмености код оних који раде са децом. Тако је, у сарадњи са компанијом „Дунав осигурање“, почетком 2012. године покренут пројекат под називом „Одговорно живљење“. Циљ пројекта је био да учитеље и васпита-

че подстакне на размишљање о темама као што су: вештине потребне за живот у 21. веку, важност психолошког имунитета у времену убрзаних промена и повезаност емоционалне са финансијском писменошћу. Током 2012. и 2013. године одржане су бројне трибине и радионице у више од 40 места у Србији, које је похађало око 17 000 наставника и васпитача. Истовремено, спроведено је и истраживање о ставовима учитеља и васпитача у вези са потребама финансијског описмењавања деце, чији резултати недвосмислено указују на потребу да се деца што раније финансијски описмењују.

У току овог пројекта настали су приручници за ученике, родитеље и наставнике „Ако штедиш – више вредиш: први кораци финансијске писмености“, објављени 2014. године.

Народна банка Србије је у 2005. години започела са едукацијом ученика у основним школама, пре свега о улози централне банке у финансијском и монетарном систему земље, историјату новца, електронском банкарству, осигурању, платним картицама итд.

У 2010. години Народна банка је организовала и акредитовала семинар „Динар – наш новац“ за наставнике основних и средњих школа, ради подизања њихових компетенција у области финансијске писмености.

Увиђајући значај и потребу да се становништво финансијски описмењава, на иницијативу представника СУРС-а у Националном просветном савету Србије, финансијска писменост је кроз циљеве и исходе образовања регулисана Законом о основном образовању и васпитању, који је Народна скупштина Републике Србије усвојила у јуну 2013. године (члан 21, став 2 и члан 22, став 3, „Службени гласник РС“, бр. 55/2013). У новом Закону о основном образовању и васпитању („Службени гласник РС“, бр. 101/2017), финансијска писменост се препознаје међу очекиваним циљевима и исходима основног образовања (Исходи, члан 22, став 1, тачка 3).

A series of 20 horizontal dotted lines for writing.

**АНАЛИЗА НАСТАВНИХ
ПРОГРАМА / ПРОГРАМА НАСТАВЕ
И УЧЕЊА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ**

3. АНАЛИЗА НАСТАВНИХ ПРОГРАМА / ПРОГРАМА НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ

Ново време захтева и „ново“ образовање, које ће ученике припремити за изазове савременог света, обезбедити им знања, вештине, ставове потребне за живот у савременим околностима и припремити их за доношење ваљаних одлука и учешће у финансијским токовима у друштву у којем живе.

Зашто ова врста анализе?

Анализа наставних програма у основном образовању из перспективе финансијског образовања и васпитања неопходна је као основа, почетна тачка за укључивање финансијске писмености у наставне програме (Шта већ постоји? Шта постоји, али није довољно видљиво?). Овом анализом желели смо да утврдимо заступљеност финансијског образовања и васпитања у важећим наставним програмима предмета у основној школи.

Идентификовали смо потенцијале наставних програма једног броја предмета (циљева, задатака и наставних садржаја) за планирање и остваривање финансијског васпитања и образовања ученика. У односу на ове резултате дефинисали смо и препоруке за унапређивање наставних програма са аспекта финансијског образовања и васпитања, у виду нових садржаја, исхода и међупредметних компетенција које се односе на финансијско образовање и васпитање.

3.1. Анализа сврхе, циљева, задатака и општих исхода програма образовања и васпитања

Циљеви образовања и васпитања у основној школи и циљеви појединачних наставних предмета не могу се посматрати одвојено од општих циљева и исхода образовања и васпитања. Због тога је полазиште ове анализа обухватило опште циљеве¹ и исходе² образовања и васпитања, дефинисане новим Законом о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС“, број 88/2017), као и опште, међупредметне компетенције за крај основног образовања и васпитања, чије увођење у основно образовање и васпитање представља новину.

Анализа општих циљева и исхода (национални ниво) показала је да се директно ниједан дефинисани циљ и исход не односе на *финансијску писменост*. Такође, анализа је показала да се поједини циљеви и исходи индиректно односе на ову врсту писмености. Важно је нагласити да постизање циљева и остваривање општих исхода доприносе развијању компетенција ученика, што је приказано у табели која следи.

¹ Члан 8. Закона о основама система образовања и васпитања („Сл. гласник РС“, број 88/2017)

² Члан 9. Закона о основама система образовања и васпитања („Сл. гласник РС“, број 88/2017)

Табела 1.

Општи циљеви, исходи и међупредметне компетенције које се односе на финансијско васпитање и образовање

Општи циљеви	Општи исходи	Опште, међупредметне компетенције
<ul style="list-style-type: none"> • обезбеђивање добробити и подршка целовитом развоју детета, ученика и одраслог • оспособљавање за доношење ваљаних одлука о избору даљег образовања и занимања, сопственог развоја и будућег живота • развијање позитивних људских вредности 	<ul style="list-style-type: none"> • прикупља, анализира, организује и критички процењује информације • примењује математичко мишљење и знање ради решавања низа проблема у свакодневним ситуацијама • одговорно и ефикасно управља собом и својим активностима 	<ul style="list-style-type: none"> • компетенција за учење • одговорно учешће у демократском друштву • предузимљивост и оријентација ка предузетништву • рад са подацима и информацијама • решавање проблема • сарадња • дигитална компетенција

Анализа циљева³ у основном образовању и васпитању такође је показала да се директно ниједан дефинисани циљ не односи на финансијску писменост, али да се поједини циљеви индиректно односе, што је приказано у табели која следи.

Табела 2.

Циљеви основног образовања и васпитања и међупредметне компетенције које се односе на финансијску писменост

Циљеви основног образовања и васпитања	Опште, међупредметне компетенције
<ul style="list-style-type: none"> • обезбеђивање добробити и подршка целовитом развоју ученика • развијање компетенција за снажање и активно учешће у савременом друштву које се мења • развој свести о себи, стваралачких способности, критичког мишљења, мотивације за учење, способности за тимски рад, способности самовредновања, самоиницијативе и изражавања свог мишљења • оспособљавање за доношење ваљаних одлука о избору даљег образовања и занимања, сопственог развоја и будућег живота 	<ul style="list-style-type: none"> • компетенција за учење • одговорно учешће у демократском друштву • предузимљивост и оријентација ка предузетништву • рад са подацима и информацијама • решавање проблема • сарадња • дигитална компетенција

³ Члан 11. Закона о изменама и допунама Закона о основном образовању и васпитању („Сл. гласник РС“, број 101/2017)

3.2. Анализа циљева, задатака и наставних садржаја обавезних наставних предмета првог циклуса основног образовања и васпитања

Анализирали смо циљеве, задатке и наставни садржај обавезних предмета у првом циклусу основног образовања и васпитања у односу на њихов потенцијал за финансијско описмењавање ученика на часовима редовне наставе (Српски језик, Математика, Природа и друштво, Страни језик, Српски језик као нематерњи, Музичка култура, Физичко васпитање, Ликовна култура). Определили смо се за анализу наставног програма обавезних предмета због тога што њих похађају сви ученици, те смо хтели да се уверимо колико је **свим** ученицима на редовним часовима доступно финансијско описмењавање. При томе смо узели у обзир да Математика, као наставни предмет, заузима централно место у финансијском образовању и васпитању ученика, односно даје највећи допринос финансијском описмењавању ученика. Остали предмети, чије смо програме анализирали претежно на индиректан начин, доприносе финансијској писмености ученика. Простор који заузимају анализе наставних предмета у овој публикацији не одсликава овај однос. Без обзира на мању улогу других предмета у финансијском описмењавању ученика у односу на Математику, често је њиховој анализи посвећен већи простор. Разлог за то је да се читаоцима (а посебно учитељима и наставницима) укаже на потенцијале ових предмета и на скривене елементе програма који могу допринети финансијском образовању и васпитању ученика. Тачније, пошли смо од тога да је разумевање доминантне улоге предмета Математика у финансијском описмењавању ученика очигледно и да за откривање садржаја који се у Математици односе на финансијску писменост нису потребна додатна појашњења као у другим предметима.

Математика

Међу циљевима и задацима предмета Математика у првом циклусу основног образовања и васпитања, поред оних који имају општи васпитни карактер (чиме доприносе и финансијском образовању и васпитању – нпр. *да изјављује њезивне особине ученикове личности, као што су: истинитост, ујорност, систематичност, уредност, тачност, одговорност, смисао за самосталан рад и сл.*), као и оних који имају искључиво „математички карактер“ и на тај начин доприносе финансијском образовању и васпитању ученика (нпр. *да ученици савладају основне операције с природним, целим, рационалним и реалним бројевима, као и основне законе тих операција и сл.*), садржан је и циљ који учитељима омогућава да се суштински баве финансијским описмењавањем ученика, јер потенцира откривање и примену математике у свакодневном животу (*да ученици стичу основну математичку културу потребну за откривање улоге и примене математике у различитим подручјима човекове делатности [математичко моделовање], за успешно настављање образовања*

и укључивање у рад). У првом разреду, чији је програм исходовно оријентисан, постоји исход који се директно односи на финансијско описмењавање ученика – *ученик ће бићи у стању да разликује новчане износе до 100 динара и упоређи њихову вредност*.

У оквиру предмета Математика постоје садржаји који директно доприносе финансијском описмењавању ученика, пре свега садржај *Динар, кованице и новчанице до 100 динара*, у 1. разреду, а затим и *Односи између мањих и већих јединица који осћају у оквиру блока бројева до 1000* у 3. разреду, у оквиру теме Мерење и мере.

Остали математички садржаји, који су у оквиру тема Природни бројеви (1. разред), Скуп природних бројева (2. и 4. разред), Блок бројева до 1000 (3. разред), доприносе финансијском описмењавању ученика у смислу њиховог оспособљавања да тачно израчунају одређени износ (колико ће им новца остати, колики кусур ће добити, колико ће уштедети за годину дана ако сваки месец уштеде одређени износ новца и сл.).

Српски језик

Ако узмемо у обзир чињеницу да ученици млађег школског узраста у оквиру овог предмета стичу знања и вештине као што су правилно и течно читање, разумевање и тумачење прочитаног, активно слушање, препричавање, причање о догађајима и доживљајима, описивање бића, предмета и појава, јасно је да су то све предуслови за финансијско образовање и васпитање ученика.

У оквиру програма српског језика не постоје садржаји који се односе на финансијско образовање и васпитање, али не смемо занемарити могућност која је дата у сва четири разреда првог циклуса, а која је пружена учитељима – да изаберу текстове из енциклопедија, часописа за децу, информативне текстове. Слична је ситуација и када су у питању садржаји из граматике, када учитељ, нпр. приликом дискусије и навођења примера именица, користи и оне које се односе на овај аспект образовања (нпр. плата, џепарац, пензија и сл.).

Српски као нематерњи језик

Из перспективе финансијског образовања и васпитања, у оквиру наставног програма Српског као нематерњег језика, издвојили бисмо теме заступљене у различитим разредима првог циклуса основног образовања (*Најближа околина, Ближе и шире окружење [нпр. њродавница са намирницама и основним арџиклима и сл.], Бројање, Основни облици комуникације/Комуникаџивне функције, Свакодневни живоџ*). У оквиру ових тема могуће је на основном нивоу научити ученике ономе што им је потребно, у смислу финансијске писмености која им је потребна за активности из свакодневног живота (коришћење новца, куповина, читање назива артикала и декларација и сл.).

Страни језик

Циљ наставе страног језика у првом циклусу основног образовања и васпитања јесте да оспособи ученика да на страном језику комуницира на основном нивоу у усменом облику о темама из свог непосредног окружења. Један од циљева наставе страног језика може се посматрати и из угла финансијског образовања и васпитања, као вид сналажења приликом коришћења различитих новчаница и сл., што може допринети лакшем разумевању других људи, различитих култура и традиција.

У односу на финансијско образовање и васпитање ученика посебно бисмо издвојили садржаје у првом разреду који се налазе у оквиру теме *Исказивање њојшеба, осеџа и осећања*, као и садржаје у четвртном разреду у оквиру теме *Осџало* (коришћење новца, бројеви до 1000).

Свет око нас/Природа и друштво

Циљ предмета Свет око нас/Природа и друштво јесте да ученици упознају себе, своје окружење и развију способности за одговоран живот у њему, што обухвата и циљеве финансијског образовања и васпитања.

Међу програмским садржајима ових предмета налазе се они за које се може рећи да су у директној, односно посредној вези са финансијским образовањем и васпитањем ученика млађих разреда.

Табела 3.

Наставни садржаји предмета Свет око нас/Природа и друштво који се директно односе на финансијско образовање и васпитање

Разред	Наставни садржаји
I	Одговоран однос човека према животној средини (штедња воде, одлагање отпада на предвиђена места, брига о биљкама и животињама)
II	Човек као део живе природе и његова улога у одрживости природне равнотеже
	Појам и значај рециклаже
III	Производне и непроизводне делатности људи и њихова међузависност
	Значај и неопходност рециклирања материјала и рационалне потрошње производа од стакла, пластике, метала
IV	Утицај природних и друштвених фактора на живот и рад људи
	Природна богатства и њихово коришћење (ресурси, технологије, производи, рационална производња и потрошња, рециклажа, ревитализација)
	Ресурси: воде, горива, руде и минерали, земљиште, шуме, биљни и животињски свет
	Прерада природних сировина – технологије добијања метала, папира, гуме и сл. Прерада воде и добијање здраве хране
	Сунце, ваздух, вода – обновљиви извори енергије
	Угаљ, нафта, гас – необновљиви извори енергије, заштита животне средине
	Недовољно искоришћени и еколошки извори енергије
	Производња и услуге, пласман и тржиште, понуда и потражња, трговина и потрошња (маркетинг)
Рад, производња, потрошња и одрживи развој (увидети везе између коришћења ресурса, примењених технологија и одрживог развоја)	

Већина садржаја предмета Света око нас/Природе и друштва који директно доприносе финансијском образовању и васпитању ученика односи се на одговорно и правилно коришћење и штедњу природних ресурса. Ови садржаји у сва четири разреда могу се искористити и за објашњење самог појма штедња, који се најчешће повезује с новцем, а мање са чувањем свих ресурса које користимо. Ово је прилика да се код ученика развије правилан однос према природним ресурсима, односно свест да је неопходно да човек ради заштите животне средине и одрживог развоја, када год је то могуће, користи обновљиве изворе енергије, односно да рационално користи необновљиве изворе енергије. Реализацијом издвојених садржаја ученике треба упутити да и сами могу и треба да се понашају у складу са одрживим развојем, и то на најконкретнијим примерима понашања у свакодневним ситуацијама, као што су: штедња воде док се туширају или перу зубе, коришћење платнене торбе приликом куповине, одлагање папира, пластичних флаша и сл. у посебне контејнере и друго.

У програму наставе и учења за први разред који је исходно оријентисан чак се и међу исходима налазе они који се односе на штедњу природних ресурса (нпр. *шћегу воду и одлаже оћћад на ћредвићена месћа*), као и они исходи који се односе на исказивање својих потреба, што се може довести у директну везу с финансијским образовањем и васпитањем.

Табела 4.

*Насћавни садржаји ћредмећа Свећћ око нас/Природа и друшћво
који се ћосредно односе на финансијско образовање и васћћћање*

Разред	Садржаји програма
I	Основне животне потребе (дисање, храна, вода, спавање и потреба за тоалетом)
	Групе људи: породица, школска заједница, разред, одељење, суседи
	Права и обавезе чланова група
	Правила понашања појединаца и групе
	Сналажење у времену у односу на временске одреднице: делови дана, обданица и ноћ, дани у недељи, пре, сада, после, јуче, данас, сутра, прејуче, прекосутра
	Човек ради и ствара (материјали и средства за рад, производи људског рада)
II	Живимо у насељу (групе људи, улоге појединаца и група)
	Правила понашања у групи (права и одговорности припадника групе, обичаји, традиција и празници некад и сад)
	Човек ствара (услови за живот и рад, потребе људи, производи људског рада)

III	Како откривамо прошлост (сведоци ближе и даље прошлости)
	Трагови прошлости: материјални, писани, усмени и обичајни
	Чувамо и негујемо остатке прошлости
	Мој завичај и његова прошлост – културна и историјска (начин живота, производња и размена добара, занимања, одевање, исхрана, традиционалне светковине, игре, забаве и др.)
	Дечја права, правила група (познавање, уважавање и живљење у складу са њима)
	Међусобни утицаји човека и окружења (начин на који човек мења окружење), утицај на здравље и живот кроз правила понашања која доприносе одрживом развоју
IV	Изградња демократских односа (упознати правила која регулишу узајамна права и обавезе државе и грађана)
	Човек, део природе, свесно и друштвено биће
	Основи здравог живљења – како могу да утичем на квалитет живота (исхрана, хигијена, одевање, становање, здравствена култура и др.)
	Одговоран однос према себи и другима (вршњацима, старим лицима, болесним лицима, кућним љубимцима, напуштеним животињама и др.)
	Рад – свесна активност човека (поредити рад људи и активности различитих животиња)
	Природне сировине – примена (кухињска со, гипс, мермер и др.)
	Делатности људи у различитим крајевима Србије (равничарским, котлинским, брдско-планинским; у селу и у граду)
	Временска лента (временски одредити векове, констатовати неке типичне карактеристике векова)
	Хронологија различитих научних открића (рецимо из области медицине у прошлом веку)
	Начин живота у средњем веку – информисати се о различитим животним ситуацијама људи у средњем веку на територији Србије: село – град, живот некад и сад (становање, исхрана, рад, дечје игре, школовање, понашање, ратовање и др.)

Реализација издвојених садржаја може бити поље за остваривање, у већој или мањој мери, финансијског образовања и васпитања ученика. У сваком од издвојених програмских садржаја постоје елементи који се могу искористити у том смислу, нпр. приликом реализације садржаја који се односе на трагове прошлости може се користити као историјски извор новац из различитог историјског периода и сл.

С обзиром на то да је овде реч о посредном односу издвојених садржаја са финансијским образовањем и васпитањем, циљ нам је био да, издвајајући их, укажемо на њихов потенцијал у односу на овај аспект образовања и васпитања, односно да обезбедимо њихову већу видљивост међу учитељима.

Музичка култура

Циљеви и задаци предмета Музичка култура не односе се чак ни посредно на финансијско образовање и васпитање (у најопштијем смислу можемо их пронаћи у оквиру циља који се односи на развијање критичког мишљења).

У оперативним задацима музичке културе не постоји ниједан задатак за који би се чак и у најширем смислу могло рећи да се може односити на финансијско образовање и васпитање.

Физичко васпитање

Остваривање циљева и задатака предмета Физичко васпитање у првом циклусу основног образовања и васпитања обухвата и његов допринос интегралном развоју личности ученика, навика и неопходних теоријских знања за свакодневне и специфичне услове живота. На први поглед, могло би се рећи да овај наставни предмет не доприноси финансијском образовању и васпитању ученика, међутим, поједини задаци предмета Физичко васпитање који се односе на формирање морално-вољних квалитета личности, као и на заштиту човекове средине у функцији његовог здравља, могу се довести у везу са финансијским образовањем и васпитањем.

Наставни програм предмета Физичко васпитање предвиђа да се, осим на редовним часовима, задаци остварују и кроз ванчасовне и ваншколске организационе облике рада, као што су: излет, логоровање, зимовање, што може бити прилика за финансијско образовање и васпитање. Излете, логоровања, зимовања и сл. могуће је искористити као „реалан полигон“ за вежбање или примену стечених знања о располагању и управљању новцем, за избегавање или самоконтролу „импулсивне куповине“, вођење бележака, нпр. коришћењем методе „папирни новчаник“ и сл.

Настава физичког, која посебно обилује поштовањем правила и дисциплине, који су саставни део спортских дисциплина и игара, може се довести у везу с планирањем, поштовањем правила и сл. када је у питању однос према новцу и сл.

Ликовна култура

Остваривање циљева и задатака предмета Ликовна култура у првом циклусу основног образовања и васпитања у мањој мери има посредан утицај на финансијско образовање

и васпитање ученика, пре свега кроз задатке који се односе на стварање услова за разумевање друштвених појава.

За поједине оперативне задатке предмета Ликовна култура по разредима може се рећи да имају одређене елементе који у најопштијем смислу имају додирних тачака с финансијским образовањем и васпитањем. То је, на пример, у другом разреду задатак који се односи на опажање, сећање, објашњавање и реконструисање ситуације или у трећем разреду задатак који се односи на увођење ученика у различите могућности комуникације.

У окружењу ученика налазе се и бројне информације које се упућују путем плаката и билборда, а посебно путем ТВ и радио-реклама. Поставља се питање критичког односа према рекламама јер су засноване на профиту и маркетингу појединих фирми које су заинтересоване за комуникацију са потрошачима. У трећем разреду се програмом препоручује да ученици дођу до једног нивоа информација образовног карактера, али и да се не пропусти прилика да и сами покушају комуникацију путем ликовних решења у виду плаката. Таква решења, после једне озбиљне припреме у дијалогу са ученицима, могу да буду остварена у свим предвиђеним ликовним техникама, а у складу са узрасним могућностима ученика. То је прилика да настава ликовне културе подржи финансијско описмењавање ученика, нпр. кроз тумачење или прављење плаката који се односе на неке од финансијских појмова, нпр. штедњу (плакат за недељу штедње и сл.).

Сви садржаји програма поткрепљени *Начином остваривања програма* указују на то да је једина веза коју је могуће остварити између садржаја наставног програма ликовне културе и финансијског образовања и васпитања на нивоу избора теме за стваралачки рад. Ипак, треба истаћи да овај приступ финансијском образовању и васпитању није системски – сведен је на могућност која се може остварити на два начина: први се тиче избора теме која се односи на неке од елемената финансијске писмености, а други – да ће, изабравши овакву тему, учитељ настојати да је искористи за адекватан приступ финансијском васпитању и образовању. На једноставном примеру то би значило да учитељ за тему рада на часу ликовне културе одабере, рецимо, креирање новчаница (постојећих или неких имагинарних). Ови часови се могу искористити као прилика да се са ученицима разговара о новчаницама, у смислу: које информација оне садрже, шта је од података важно да се нађе на њима, о њиховој величини, квалитету папира од којих су направљене и слично.

3.3. Анализа циљева, задатака, исхода и наставних садржаја наставних предмета Математика, Техника и технологија, Информатика и рачунарство и Техничко и информатичко образовање у другом циклусу основног образовања

Финансијска писменост представља познавање и разумевање основних финансијских појмова и ризика, као и умења, мотивацију и поуздање у примени знања и разумевања при доношењу ваљаних одлука у различитим ситуацијама, унапређивању сопствене и шире друштвене финансијске ситуације и учешћа у економском животу (PISA 2018 Framework, OECD).

Циљеви, задаци и садржаји наставних предмета Математика, Техника и технологија, Информатика и рачунарство и Техничко и информатичко образовање у другом циклусу основног образовања и васпитања анализирани су с обзиром на усвојену дефиницију финансијске писмености, како би се истакли они елементи важећег наставног програма који непосредно или посредно доприносе развијању финансијске писмености ученика. Резултати анализе треба да покажу које елементе програма би требало унапредити и даље развијати како би наставни процес био усмерен ка развоју финансијских компетенција ученика.

У петом разреду су анализирани наставни програми предмета Математика, Информатика и рачунарство и Техника и технологија. Примена овог последњег започела је у текућој, школској 2017/2018. години.

У шестом, седмом и осмом разреду анализирани су наставни програми предмета Математика и Техничко и информатичко образовање, који су у актуелном облику у примени од школске 2007/2008. године.

Циљеви, исходи и садржаји појединачних наставних предмета анализирани су на основу важећих правилника о наставном плану и програму за одређени разред.

Анализа изабраних предмета у петом разреду основне школе

Математика је обавезни наставни предмет који се изучава у свим разредима другог циклуса основног образовања и васпитања.

Анализа циља учења овог наставног предмета у петом разреду основне школе показала је да се циљ индиректно односи на финансијску писменост. То се види у делу текста „Циљ наставе и учења математике је да ученик (...) примени стечена знања и вештине у (...) решавању проблема из свакодневног живота.“

Одређени исходи теме Разломци, која је саставни део програма наставе и учења математике у петом разреду, такође се индиректно односе на финансијску писменост.

Садржаји из перспективе финансијске писмености не прате циљ и исходе, а само једна реченица из садржаја могла би индиректно да се повеже са развојем финансијске писмености. Исходи и садржаји који се индиректно односе на финансијску писменост приказани су у следећој табели.

Табела 5.

Исходи и садржаји који се индиректно односе на финансијску писменост (5. разред)

Исход
<p>По завршеној области/теми ученик ће бити у стању да:</p> <ul style="list-style-type: none"> • реши једноставан проблем из свакодневног живота користећи бројевни израз, линеарну једначину или неједначину • примени размеру у једноставним реалним ситуацијама • примени аритметичку средину датих бројева • прикупи податке и прикаже их табелом и кружним дијаграмом и по потреби користи калкулатор или расположиви софтвер
Садржаји програма
<ul style="list-style-type: none"> • примена разломака (проценти, аритметичка средина, размера)

Иако исходи и садржај непосредно не упућују на развој финансијске писмености, у делу „Остваривање наставе и учења” експлицитно се позива на развој финансијске писмености. Тако у области „Разломци” стоји: „Веома важан део ове теме су проблемски – текстуални задаци у којима се користе разломци и децимални запис разломака, помоћу којих се подстиче развој логичког начина мишљења. Могу се обрадити и разни проблеми из свакодневног живота, нпр. планирање кућног буџета, којим се, поред увежбавања операција са децималним записом бројева, ствара и основа за развој финансијске писмености, а има и своју васпитну улогу.”

У делу који се односи на примену потребно је ученике оспособити да процентни запис разломка, аритметичку средину и размеру повежу са проблемима из свакодневног живота (попусти, поскупљења, подела новца у одређеној размери, израчунавање просечне оцене, висине или примена аритметичке средине у спорту).

Техника и технологија је назив новог наставног предмета, који има статус обавезног предмета и који се први пут реализује у школској 2017/2018. години.

Анализа циља учења овог наставног предмета у петом разреду основне школе показала је да се његов циљ индиректно односи на финансијску писменост, као што је случај и код исхода и садржаја теме Техничка и дигитална писменост.

За предмет Техника и технологија не постоје циљ и исход који се директно односе на финансијску писменост.

Табела 6.

Циљеви, исходи учења и садржаји предмета Техника и Технологија који се односе на финансијску писменост

Циљ индиректно
Циљ наставе и учења технике и технологије јесте да ученик развије техничко-технолошку писменост, да изгради одговоран однос према раду и производњи, животном и радном окружењу, коришћењу техничких и технолошких ресурса, стекне бољи увид у сопствена професионална интересовања и поступа предузимљиво и иницијативно
Исход индиректно
По завршеној области/теми ученик ће бити у стању да: <ul style="list-style-type: none"> • примењује основне поступке обраде дигиталне слике на рачунару • користи програм за обраду текста за креирање докумената са графичким елементима • користи интернет сервисе за претрагу и приступање online ресурсима • преузима одговорност за рад • представи идеје и планове за акције које предузима користећи савремену информационо-комуникациону технологију и софтвер
Садржаји
Садржаји који доприносе постизању циљева и остваривању исхода су садржаји теме <i>Техника и дигитална писменост</i> , а посебно следећи садржаји наведене теме: <ul style="list-style-type: none"> • пренос података између ИКТ уређаја (рачунар, таблет, паметни телефон, дигитални фото-апарат) • креирање документа у програму за обраду текста

Анализа показује да овај наставни предмет у свом актуелном облику не подржава развој финансијске писмености ученика. Финансијска писменост се кроз овај предмет може развијати само на посредан начин. Издвојени исходи могу да допринесу развоју финансијске писмености само под условом да наставник одлучи да изабере садржаје из области финансијске писмености на којима ће, на пример, ученици обрађивати дигиталне слике, креирати документе финансијске природе (рачун, наруџбеница), приступати онлајн финансијским ресурсима, преузимати одговорност за планирање потрошње и штедњу новца, креирати план потрошње и штедње користећи савремену информационо-комуникациону технологију и софтвер.

Да би се капацитет предмета у том погледу појачао, потребно је дефинисати предметне теме, садржаје и исходе који су директно усмерени на финансијско описмењавање ученика. У одговарајућем поглављу ове публикације управо је учињен такав покушај, те су предложене одређене теме, предметни исходи и садржаји који појачавају фокус на развоју финансијске писмености као међупредметне, опште компетенције.

Информатика и рачунарство је нови наставни предмет, који има статус обавезног предмета и који се први пут реализује у школској 2017/2018. години.

Анализа циља учења овог наставног предмета у петом разреду основне школе показала је да се циљ индиректно односи на финансијску писменост, као и исходи и садржаји теме ИКТ, Дигитална писменост и Рачунарство.

За предмет Информатика и рачунарство не постоје циљ и исход који се директно односе на финансијску писменост.

Табела 7.

Циљеви, исходи учења и садржаји предмета Информатика и рачунарство који се односе на финансијску писменост (5. разред)

Циљ индиректно
Циљ наставе и учења информатике и рачунарства јесте оспособљавање ученика за управљање информацијама, безбедну комуникацију у дигиталном окружењу, производњу дигиталних садржаја и креирање рачунарских програма за решавање различитих проблема у друштву, које се развојем дигиталних технологија брзо мења
Исход индиректно
По завршеној области/теми ученик ће бити у стању да: <ul style="list-style-type: none"> • креира текстуални документ и примени основне акције едитовања и формирања (самостално и сараднички) • сачува и организује податке • зна алгоритме аритметике (сабирање, множење, дељење с остатком, Еуклидов алгоритам) и интерпретира их алгоритамски • креира једноставан рачунарски програм у визуелном окружењу • користи математичке операторе за израчунавање
Садржаји програма
Садржаји који учествују у постизању циљева и остваривању исхода су садржаји теме <i>ИКТ, Дигитална писменост и Рачунарство</i>

Ни у предмету Информатика и рачунарство не постоје циљеви, исходи учења и садржаји који се односе на финансијску писменост. Сви наведени исходи могли би да се користе као средства за развој финансијске писмености уколико би наставник изабрао нпр. документ који се тиче финансија (рачун, уплатницу...), који ће ученици едитовати и форматирати, приходе и расходе као податке које организују и чувају. Такође, аритметички алгоритми, креирање рачунарских програма, коришћење математичких оператора били би у функцији развоја финансијске писмености само ако се раде на финансијским садржајима. С обзиром да такав захтев не постоји у програму, развијање финансијске писмености кроз овај предмет у овом тренутку само је могућност.

Анализа изабраних наставних предмета у шестом, седмом и осмом разреду основне школе

Математика

План и програм учења за пети разред основног образовања и васпитања, као и концепт заснивања наставе на исходима јесу новина, тако да за остала три разреда другог циклуса не постоје усвојени исходи наставе математике. Поред тога, нови садржај за пети разред делимично се преклапа са старим садржајима шестог и седмог разреда, тако да су анализирани само они садржаји, задаци и оперативни задаци који немају свој аналогон у петом разреду.

У шестом разреду оперативни задатак да „разумеју процентни начин изражавања и умеју да тај рачун примењују у пракси“ индиректно је повезан са финансијском писменошћу, односно представља један од алата потребних за развој финансијске писмености. Тај оперативни задатак је у вези с темом Процент и примене у садржају.

На исти начин, у седмом разреду, оперативни задатак да „добро упознају директну и обрнуту пропорционалност и практичне примене“ може да се доведе у везу с развојем финансијске писмености, тј. познавање директне и обрнуте пропорционалности је један од потребних услова за развој финансијске писмености. Конкретнија веза могла би да се успостави с примерима „практичне примене директне и обрнуте пропорционалности (пропорционална подела суме, проценти и др.)“. Ни у осмом разреду се оперативни задаци не могу директно повезати с финансијском писменошћу. Један део наставе је посвећен раду с подацима, а како је ова компетенција важна и за развој финансијске писмености, у том смислу постоји индиректна веза са следећим оперативним задацима:

- умеју да тумаче податке представљене различитим дијаграмима и табелама,
- умеју да састављају табеле и цртају одговарајуће графиконе – дијаграме разних стања, појава и процеса,
- умеју да израчунају медијану и да је користе.

Поред тога, за финансијску писменост је важно успостављање зависности разних величина на тржишту, па се индиректно и оперативни задатак да „уоче функционалне зависности и да их приказују на различите начине, тј. да схвате појам функције и њеног графика“, може довести у везу са финансијском писменошћу.

Развој финансијске писмености у оквиру предмета Математика од 5. до 8. разреда основне школе није довољно подржан наставним планом и програмом. Да би се развијала финансијска писменост у овим разредима, потребно је начинити озбиљне интервенције у исходима и садржајима.

Техничко и информатичко образовање

Овај наставни предмет, на основу наставног плана, неће се изучавати наредних школских година. У текућој школској години он се учи у шестом, седмом и осмом разреду основног образовања и васпитања.

У наставним програмима овог предмета нема циљева, задатака и садржаја који се директно односе на финансијску писменост, али у циљевима и задацима се налазе елементи који се индиректно односе на ово образовање, а који су дати у табели.

Табела 8.

Циљеви, исходи учења и садржаји предмета Техничко и информатичко образовање који се односе на финансијску писменост

Индиректни циљеви и задаци
<ul style="list-style-type: none"> • ученици стичу базичну техничко-технолошку писменост, основна техничко-технолошка знања, умења, вештине и оспособљавају се за њихову примену у учењу, раду и свакодневном животу • сазнају основни концепт информационо-комуникационих технологија (ИКТ), сазнају улоге ИКТ у различитим струкама и сферама живота
Садржаји програма
<p>У садржају програма овог предмета, у теми Информатичке технологије, која је заступљена у сва три разреда, налазе се садржаји који се индиректно односе на финансијско описмењавање. То су:</p> <p><i>Седми разред</i> Израда презентације</p> <p><i>Осми разред</i> Коришћење интернета – приступ светској рачунарској мрежи (www), електронска пошта</p>

У свом актуелном облику предмет уопште не доприноси развоју финансијске писмености, а његов потенцијал за то је тек незнатан. Уколико би наставник био заинтересован за развој финансијске писмености ученика, израда презентације могла би да се учи на финансијским садржајима, а коришћење интернета за трагање за различитим финансијским подацима (курсне листе, каматне стопе, поређење цена...).

Пошто се, међутим, очекује фундаментално преобликовање овог предмета на начин чији елементи у периоду реализације овог пројекта нису познати, не изгледа рационално предлагати предметне теме, садржаје и исходе, чак ни у најопштијем виду.

Информатика и рачунарство

Овај наставни предмет у школској 2017/2018. години учи се као изборни предмет.

У наставним програмима нема циљева, задатака и садржаја који се директно односе на финансијску писменост, али у циљевима и задацима овог предмета налазе се елементи који се на њега односе индиректно. Ови елементи дати су у доњој табели.

Табела 9.

Циљеви, исходи учења и садржаји предмета Информатика и рачунарство који се односе на финансијску писменост (6–8. разред)

Индиректни циљеви и задаци
<ul style="list-style-type: none"> • ученици стичу базичну техничко-технолошку писменост, основна техничко-технолошка знања, умења, вештине и оспособљавају се за њихову примену у учењу, раду и свакодневном животу • ученици сазнају основни концепт информационо-комуникационих технологија (ИКТ), сазнају улоге ИКТ у различитим струкама и сферама живота • ученици треба да се оспособе за коришћење рачунара и стекну вештине у примени рачунара у свакодневном животу • ученици се упознају са опасностима на интернету и начинима заштите од њих
Садржаји програма
<p>Шести разред: Тема: <i>Рад са текстом</i></p> <p>Седми разред: Тема: <i>Интернет</i> Безбедно коришћење интернета</p> <ul style="list-style-type: none"> • Дигитална библиотека <p>Тема: <i>Израда презентације</i></p> <p>Осми разред: Тема: <i>Табеларни прорачуни</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Рад са формулама и функцијама • Израда графикона <p>Изборни модул: <i>Презентације на мрежи</i></p>

Иако је у групи најновијих предмета и наставних програма у нашем систему образовања и васпитања, предмет Информатика и рачунарство не нуди могућност за директни развој финансијске писмености као међупредметне компетенције. И овде евентуална оријентација наставника ка развоју финансијске писмености ученика може да допринесе да се неке теме искористе за то. У даљем развијању наставног програма за овај предмет потребно је и могуће појачати његов капацитет у том погледу. Ово је посебно важно када се има на уму да су већ и у актуелној свакодневици, а у још већој мери у ближој и даљој будућности, информационе технологије и финансије нераскидиво повезане. У оквиру овог пројекта понуђена су нека могућа решења у том погледу, која су приказана у поглављу *Предлој модела за укључивање финансијске писмености у наставне програме.*

**ПРЕДЛОГ ПРЕДМЕТНИХ
ИСХОДА, САДРЖАЈА И
ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКИХ
СМЕРНИЦА КОЈИ СЕ
ОДНОСЕ НА ФИНАНСИЈСКО
ОБРАЗОВАЊЕ И ВАСПИТАЊЕ**

4. ПРЕДЛОГ ПРЕДМЕТНИХ ИСХОДА, САДРЖАЈА И ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКИХ СМЕРНИЦА КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ФИНАНСИЈСКО ОБРАЗОВАЊЕ И ВАСПИТАЊЕ

Као допринос укључивању финансијске писмености у програм наставе и учења за основну школу, проучили смо структуру програма и у сваки његов елемент уградили предлоге који се односе на финансијску писменост. У том смислу смо предложили одређене предметне исходе, допуне садржаја и дидактичко-методичких смерница за рад наставника у овој области.

4.1. Предлози предметних исхода, допуна садржаја програма и упутства за дидактичко-методичко остваривање програма за обавезне наставне предмете првог циклуса образовања и васпитања

Водећи се узрасним карактеристикама ученика млађег школског узраста и детаљном анализом наставног програма, као и литературом из ове области, определили смо се за области проучавања: *Новац, Пошребе и жеље, Шведња и осигурање, Примања, Буџет*.

Као што смо већ напоменули, најоперативнији део препорука за састављаче наставних програма јесте *Табела 10*, која је дата по предметима и укључује предлоге исхода, садржаја и дидактичко-методичких смерница. Састављачи програма могу је користити тако што ће предложене исходе уврстити међу остале дефинисане исходе тог предмета, предложене садржаје уврстити међу остале дефинисане програмске садржаје предмета, у оквиру постојеће програмске области/теме (у загради се само као оријентир налази област у оквиру финансијског образовања и васпитања на коју се предложени садржај односи), а предложено објашњење уврстити у текст Упутства за дидактичко-методичко решење.

Напомињемо да, поред конкретних предлога за укључивање у Упутство за дидактичко-методичко остваривање програма (који се односе на одређене садржаје, те су зато дати у табели уз њих), ове препоруке садрже и општи дидактичко-методички приступ (*основно дидактичко-методичко упућивање*), који, у целини или у деловима, може наћи своје место у Упутству за дидактичко-методичко остваривање програма.

Табела 10.

Предлози исхода, садржаја и дидактичко-методичких смерница
по предметима првог циклуса основног образовања и васпитања

Наставни предмет: Математика

Разред	Исходи По завршетку разреда, ученик ће бити у стању да:	Област/тема	Садржаји	Упутство за дидактичко-методичко остваривање програма
I	<ul style="list-style-type: none"> разликује новчане апоене до 100 динара и упореди њихову вредност (део новог програма за 1. разред)¹ 	Бројеви (Новац)	Динар, кованице и новчанице до 100 динара (део новог програма за 1. разред)	
II	<ul style="list-style-type: none"> изрази одређену суму новца преко различитих апоена 	Природни бројеви до 100 (Новац)	Однос између новчаница различитих апоена	Увежбавати са ученицима шта се све може купити за одређену суму новца и којим све апоенима, стављајући их у неку од могућих ситуација из свакодневног живота (користити примере за суму од 100 динара)
	<ul style="list-style-type: none"> штеди у апоенима до 100 за заједничке потребе живота и рада у одељењу 	Природни бројеви до 100 (Штедња и осигурање)		Упутити ученике у методе планирања и организације штедње на симболичном нивоу, за неке заједничке потребе одељења
III	<ul style="list-style-type: none"> разликује новчане апоене веће од 100 динара и упореди њихову вредност 	Скуп природних бројева до 1000 (Новац)	Новчанице веће од 100 динара	
	<ul style="list-style-type: none"> решава једноставне проблеме са новцем (планирање буџета за куповину одређених производа) 	Скуп природних бројева до 1000 (Буџет)	Појам буџет	
	<ul style="list-style-type: none"> бира начин и средство при решавању једноставних проблема с новцем 	Скуп природних бројева до 1000 (Буџет)		Коришћење калкулатора
IV	<ul style="list-style-type: none"> рачуна приход и расход у једноставним реалним ситуацијама (плата, рачуни) 	Скуп природних бројева до 1000 (Примања, Буџет)	Израчунавање прихода и расхода у оквиру зараде, плате, џепарца	Користити различите начине како би се ученицима приближили појмови буџета, прихода и расхода, као што су нпр.: прављење месечног буџета, вођење евиденције о потрошњи и приливу новца и сл.
	<ul style="list-style-type: none"> разликује новчане јединице различитих земаља 	Скуп природних бројева (Новац)	Појам валута	Поставити низ проблемских задатака и дилема из реалног живота на основу којих ученици могу увидети разлику међу новчаним јединицама (нпр. летовање или неко путовање у иностранство и сл.)
	<ul style="list-style-type: none"> проналази информације о новчаним јединицама различитих земаља 	Скуп природних бројева (Новац)		Упутити ученике на различите изворе информисања: курсна листа, новине, банка, мењачница, апликације на рачунарима, таблетима и телефонима

¹ Исход и садржај за први разред преузет је из програма наставе и учења математике који ће се примењивати од школске 2018/19. године. У табели су дати због учовања континуитета.

Наставни предмет: Свет око нас/Природа и друштво

Разред	Исходи По завршетку разреда, ученик ће бити у стању да:	Област/тема	Садржаји	Упутство за дидактичко-методичко остваривање програма
I	<ul style="list-style-type: none"> штеди воду и одлаже отпад на предвиђена места (део новог програма за 1. разред) 	Разноврсност природе (Штедња и осигурање)	Напомена ^{II}	
II	<ul style="list-style-type: none"> примењује основне принципе рационалне потрошње (штедљиво троши производе које користи у свакодневном животу, сортира отпад) 	Разноврсност природе (Штедња и осигурање)		Организовати заједничку активност на прикупљању материјала за рециклажу тако што ће користити методу сортирања отпада
	<ul style="list-style-type: none"> разликује потребе од жеља на једноставним примерима из сопственог живота 	Живимо заједно (Пошребне и жеље)	Моје потребе и жеље (уведен као логичан след у односу на садржај из првог разреда Основне животне потребе – дисање, храна, вода, спавање и потреба за тоалетом)	Поставити низ једноставних примера и дилема из реалног живота које се односе на задовољавање потреба и жеља. Анализирати их, дискутовати и аргументовати, појединачно или групно
III		Наше наслеђе (Новац)		Упутити ученике да је новац један од трагова прошлости (историјских извора) на основу којих можемо упознати живот људи у одређеним периодима у прошлости
	<ul style="list-style-type: none"> примењује основне принципе рационалне потрошње (када је у прилици, бира да поново или на нов начин употреби коришћене производе) 	Људске делатности (Штедња и осигурање)		
	<ul style="list-style-type: none"> тумачи право човека на зараду (плата, пензија, џепарац) 	Људске делатности (Новац, Примања)	Право човека на остваривање зараде (плата, пензија, џепарац)	
IV		Осврт уназад – прошлост (Новац, Примања)	У оквиру наставне теме Осврт уназад – прошлост у постојећу наставну јединицу додати и новац: Начин живота у средњем веку – информисати се о различитим животним ситуацијама људи у средњем веку на територији Србије: село – град, живот некад и сад (становање, исхрана, рад, новац, дечје игре, школовање, понашање, ратовање и сл.)	Користити различите доступне изворе који говоре о трампи, односно робној размени у прошлости: занимљиви текстови, слике, презентације и сл.
	<ul style="list-style-type: none"> примењује основне принципе рационалне потрошње (штеди струју и даје предност употреби локалних, рециклираних и производа који могу да се рециклирају)^{III} 	Рад, енергија производња и потрошња (Штедња и осигурање)		

II У сва четири разреда постоје садржаји који се односе на чување, односно штедњу природних ресурса. Посебно се говори о штедњи необновљивих природних ресурса, односно о њиховој рационалној потрошњи. Ови садржаји су заступљени у сва четири разреда.

III Исходи који се односе на штедњу природних ресурса (чување и рационалну потрошњу) дефинисани су као спирална линија која се односи на понашање усклађено са узрастом ученика.

Наставни предмет: Ликовна култура

Разред	Исходи По завршетку разреда, ученик ће бити у стању да:	Област/тема	Садржаји	Упутство за дидактичко-методичко остваривање програма
I		Споразумевање (Новац)		Упутити ученике у цртање апоена важећих новчаница
II		Споразумевање (Новац)		Организовати креирање изгледа „нових” апоена (нпр. креирање одељењског новца који би симболизовао највећу вредност њиховог одељења и сл.)
III		Изглед употребних предмета и преобликовање материјала (Штедња и осигурање)		Коришћење „одељењске касице” (као готовог производа или уз прављење од одређеног материјала) ради заједничке штедње, која би обезбедила остваривање договореног заједничког циља
III		Плакат, билборд, реклама (Штедња и осигурање)		Упутити ученике у креирање плаката за недељу штедње

Наставни предмет: Српски језик

Разред	Исходи По завршетку разреда, ученик ће бити у стању да:	Област/тема	Садржаји	Упутство за дидактичко-методичко остваривање програма
II		Књижевност (Новац)		Организовати прикупљање пословица о новцу, штедњи и сл. и анализирати их на часу
II		Књижевност (Пошребе и жеље)		Упутити ученике у тумачење потреба и жеља на примеру бајке Александра Сергејевича Пушкина: <i>Бајка о рибару и рибици</i>
II III IV		Језичка култура (Штедња и осигурање)		Користити информативне текстове који се односе на штедњу и осигурање, а који су примерени узрасту ученика. Користити различите примере из финансијске области (признанице, леци из банке о условима штедње и сл.) за увежбавање читања нелинеарног текста
III		Језичка култура (Буџет)		Упутити ученике у писање нелинеарног текста користећи примере из финансијске области (нпр. породични буџет и сл.)

Основно дидактичко-методичко упутство

Теме које се тичу финансијске писмености непосредно су везане за реални живот и блиске су искуству ученика. Због тога су погодне за различите дидактичке методе којима се развијају компетенције повезане са финансијском писменошћу, али и критичко мишљење код ученика.

За проучавање проблема који се односе на област финансија погодна је пројектна настава, затим радионичарски облик рада, групни рад, кооперативно учење.

Специфичност ове области јесте у томе да се већ од првог разреда може радити са реалним подацима јер су они лако доступни ученицима. У првом и другом разреду ученици податке могу прикупљати кроз директно истраживање, у разговору с родитељима или им их наставник може приказати.

Обрада података у свим разредима не треба да буде „папир – оловка“, већ треба користити помагала, као што су калкулатор и апликације на рачунарима, таблетима и телефонима, у складу с узрастом ученика.

Када је у питању област финансија, често не постоји само једно решење проблема или само једно објашњење феномена, што погодује развоју дискусије. Методу дискусије треба користити кад год је могуће, а нарочито након завршених радионица, када треба потенцирати аргументовање ставова и метакогницију кроз вредновање стратегија за решавање проблема.

Посебно је важно да наставник обрати пажњу на породични, социјални и културни контекст из којег ученик потиче. Елементи тог контекста могу битно да утичу на начин на који ученик разуме основне категорије и понашања у домену финансијске писмености. У том погледу се препоручују поступци који наставнику омогућавају да диференцира наставне активности тако да их прилагоди карактеристикама сваког ученика.

4.2. Предлози предметних исхода, допуна садржаја програма и упутства за дидактичко-методичко остваривање програма за изабране предмете другог циклуса образовања и васпитања

Табела 11.

Предмет *Маџемаџика*

Разред	Исходи По завршетку разреда, ученик ће бити у стању да:	Област	Садржаји
V	• планира активности узимајући у обзир приходе и расходе (кућни буџет, џепарац, екскурзија, итд.)	Разломци	Примена израза с децималним бројевима Обрачун прихода и расхода
	• решава проблеме везано за међусобне односе валута (курс евра према динару и слично)	Разломци	Примена израза с децималним бројевима на решавање проблема са односом валута (размена валута у мењачници)
	• решава проблеме у трговању с појефтињењем, поскупљењем, бакшишом, итд.	Разломци	Примена процентног рачуна у трговању (појефтињење, поскупљење, бакшиш итд.)
VI	Решава финансијске проблеме с простим и сложеним каматним рачуном (шtedња, кредит, порез, итд.)	Цели бројеви Рационални бројеви	Појам дуга и веза с негативним бројевима Примена напредног процентног рачуна у финансијама (појам камате, прост и сложен каматни рачун, шtedња и кредит, порез итд.)
VII	Прикупља и уређује податке и доноси финансијске одлуке узимајући у обзир приходе, расходе, камату и порезе (на пример, анализа прихода и расхода продавнице)	Рад са подацима	Прикупљање и уређивање података Мере централне тенденције
VIII	Анализира податке с тржишта, уочава трендове, дискутује и аргументује своје ставове и доноси финансијске одлуке	Рад са подацима Линеарна функција	Анализа података Линеарна зависност и линеарни тренд
	Процењује ризике и могућности у финансијском пословању и осигурању	Вероватноћа	Примена рачуна вероватноће у процени ризика и могућности у реалном контексту

Упутство за дидактичко-методичко остваривање програма

Теме које се тичу финансијске писмености непосредно су везане за реалан живот и блиске су искуству ученика. Због тога су ове теме погодне за различите дидактичке методе којима се развијају компетенције повезане са финансијском писменошћу, али и критичко мишљење ученика.

Појмове треба уводити кроз бреинсторминг и дискусију на часу.

Проблемске теме из области финансија, нарочито оне везано за буџет, погодне су за радионичарски рад, па их тако треба и обрађивати. Наставници би требало да се потруде да рад у групама што више добије карактеристике пројектно оријентисане наставе. Ученицима не треба пружати превише инструкција, већ потенцирати оригиналност и истраживачки рад.

Табела 12.

Предмет Информатика и рачунарство

Разред	Исходи По завршетку разреда, ученик ће бити у стању да:	Област/тема	Садржаји
V	<ul style="list-style-type: none"> користи рачунарске програме (апликације) да прати и обрачуна своје приходе и трошкове користи интернет да упореди цене истих производа на различитим местима користи интернет да упореди међусобне односе валута користи апликације за комуникацију (e-mail, viber, skype и др.) и познаје ризике од јавног дељења личних информација (матични број, број рачуна родитеља, разне шифре за апликације и сл.) израђује једноставну апликацију за праћење и обрачун властитих прихода и трошкова 	ИКТ Дигитална писменост Рачунарство	<p>Апликације за рад са подацима (Excel, статистички софтвер, финансијске апликације за телефоне, таблете, и др.)</p> <p>Истраживање финансијских података на интернету</p> <p>Апликације за комуникацију (e-mail, viber, skype и др.)</p> <p>Заштита података на интернету</p> <p>Израда апликација за рад с подацима</p>
VI–VIII	<ul style="list-style-type: none"> користи интернет да истражи кредитне каматне стопе и каматне стопе на штедњу користи интернет да истражи податке са финансијског тржишта (кретање вредности акција, цена берзанске робе, односа валута и др.) користи апликације да планира своје финансије укључујући и штедњу користи апликације за статистичку обраду финансијских података израђује једноставну апликацију за праћење штедње познаје технике трговине путем интернета и, на основу прикупљених информација и показатеља, уочава прекомерну потрошњу и опасност од западања у дугове штити личне податке при интернет трговини разликује типове интернет превара и зна како да се заштити од њих 	ИКТ Рачунарство Дигитална писменост	<p>Истраживање финансијских података на интернету</p> <p>Провера веродостојности података на интернету</p> <p>Апликације за рад са подацима (Excel, статистички софтвер, финансијске апликације за телефоне и таблете и др.)</p> <p>Израда апликација за обраду података</p> <p>Интернет трговина</p> <p>Праћење финансијског стања путем интернета</p> <p>Заштита података на интернету</p> <p>Интернет преваре</p>

Упутство за дидактичко-методичко остваривање програма

Свака активност планирана и усмерена на развој финансијске писмености требало би да буде окончана опипљивим, видљивим и конкретним резултатом (нпр. планом штедње и потрошње, текстуалним или сликовним приказом тока и резултата, графиконом, презентацијом и сл.).

Планирање групних и индивидуалних активности требало би обављати ради демистификације понашања усмереног на брзу и лаку зараду (клађење, игре на срећу, „ситне краће“, крађа и сл.).

Планирање и осмишљавање заједничких активности требало би обављати тако да ученици разумеју и прихвате предности рационалног трошења, штедљивости, одговорног поступања са својим и туђим новцем, дугорочног планирања и сл.

Табела 13.
Предмет Техника и Технологија

Разред	Исходи По завршетку разреда, ученик ће бити у стању да:	Област	Садржаји
V	• користи примере да повеже занимање, образовање и вештине са зарадом	Животно и радно окружење	Подручја човековог рада и производње
	• на конкретним примерима пореди трошкове различитих врста превоза	Саобраћај	Врсте саобраћаја и саобраћајних средстава Употреба информационих технологија у савременом саобраћају
	• на основу расположивих података рачуна најисплативији начин превоза између два одредишта	Техничка и дигитална писменост	Интернет претрага и приступ онлајн ресурсима
	• израчуна добит од организоване акције сакупљања секундарних сировина и рециклирања	Ресурси и производња	Управљање отпадом (рециклажа и заштита животне средине)
	• израчунава трошкове набавке моделарског материјала и могуће уштеде	Конструкторско моделовање	Врсте, својства и примена природних материјала
VI–VIII	<ul style="list-style-type: none"> • разврстава елементе финансијског плана (зарада, штедња, трошкови) • уређује своје финансијске циљеве по важности • уз помоћ одраслих отвара штедни рачун • развија и усавршава систем за праћење и коришћење новца којим располаже • на примерима показује како осигурање штити од финансијског губитка • истражује видове преваре купаца (укључујући разне схеме на интернету, телефонске позиве и сл.) • користи стратегије за израду и заштиту своје лозинке на интернету • на примерима показује разлику између зарађеног и незарађеног прихода • повезује елементе друштвеног благостања с плаћањем пореза 	<p>Пројекат предлаже да се предметним областима додају:</p> <p>Инвестиције Рециклажа</p>	<p>Пројекат предлаже да се предметним садржајима додају и следећи:^{IV}</p> <p>Личне, приватне и јавне инвестиције – разлике и сличности Рециклажа као вид штедње Осигурање од губитака</p>

Упутство за дидактичко-методичко остваривање програма

Користити најразноврсније доступне изворе: путне мапе, гугл програме, редове вожње превозника, ценовнике роба и услуга у саобраћају.

Организовати заједничку активност на прикупљању материјала за рециклажу и систематски пратити ефекте, извештавати о ефектима и дискутовати о целом процесу. На основу резултата, планирати следећу заједничку или групну активност.

Поставити низ проблемских задатака и дилема из реалног живота на основу података, извештаја и анализа у средствима масовне комуникације. Анализирати их, дискутовати

IV Пошто је нејасна будућност предмета, Пројекат предлаже неке могућности за интегрисање финансијске писмености у наредној итерацији предметног програма.

и аргументовати, појединачно и групно. Нагласити све закључке који су заједнички, омогућити издвајање мишљења заснованог на ваљаној аргументацији.

4.3. Предлог исхода који се односе на финансијску писменост за Час одељењског старешине (ЧОС) у другом циклусу основног образовања и васпитања

Специфичност часова одељенског старешине јесте њихова базична повезаност с општим циљевима и исходима образовања и васпитања. Анализом општих циљева и исхода васпитања и образовања увиђа се да часови одељењског старешинства у значајној мери могу допринети финансијском описмењавању ученика. Поред тога, теме везано за финансијску писменост погодују употреби различитих дидактичких метода, које се често користе на часовима одељенског старешине, као што је нпр. радионичарски облик рада, групни рад, кооперативно учење, пројектна настава, дијалогска метода итд.

Часове одељењског старешине могуће је и потребно је повезати с ваннаставним активностима, то јест секцијама, кроз тематско и пројектно планирање, с акцентом на развоју финансијске писмености ученика.

Табела 14.

Предлози исхода и садржаја за Час одегљењској сџарешине
у друћом циклусу основној образованја и васпитуанја

Разред	Општи исходи Ученик ће бити у стању да:	Област	Садржај/активност (примери)
V	<ul style="list-style-type: none"> планира активности узимајући у обзир приходе и расходе (кућни буџет, џепарац, екскурзија итд.) активно учествује у прављењу финансијског плана за реализацију конкретне активности у школи или породици разуме потребу планирања кућног и школског буџета разуме везу између финансијске одлуке и последица те одлуке за живот породице и школе 	Породица и школа	Ученик планира реализацију активности узимајући у обзир приходе и расходе у реалним ситуацијама у породици и у школи и доноси финансијске одлуке (кућни буџет, џепарац, екскурзија, реализација породичног зимовања и летовања, организација рођендана, реновирање куће/школе, замена прозора и намештаја школе, кречење школе, адаптација школског дворишта...).
	<ul style="list-style-type: none"> анализира и критички процењује информације прикупљене од људи који се баве одређеним занимањима разуме да зарађивање и потрошња људи који се баве одређеним занимањима имају друштвене, етичке и еколошке импликације 	Професионална оријентација	Ученик се упознаје са занимањима људи који се баве самосталним делатностима (нпр. пекар, аутомеханичар, пољопривредни произвођач органске хране и сл.). Групни пројекат – Ја, за 10–15 година, могу се бавити и...
	<ul style="list-style-type: none"> разуме важност рекламирања производа, односно маркетинга за продају производа у раду ученичке задруге, али и у пословању предузећа, фирми и сл. 	Ученичка задруга	Како функционише ученичка задруга. Упознавање с радом ученичке задруге у школи у домену финансија. Учешће у изради, осмишљавању, дистрибуцији и продаји школских новина кроз сарадњу са ученичком задругом. Истраживачки пројекат: Могућности ученичке задруге да функционише као мало предузеће.

Разред	Општи исходи По завршетку разреда, ученик ће бити у стању да:	Област	Садржај/активности (препоруче и примери)
VI–VII	<ul style="list-style-type: none"> решава проблеме из области финансија у свакодневним ситуацијама увиђа везу између планирања и управљања новцем поставља краткорочне и дугорочне циљеве планира набавку материјала и процењује добијене понуде за њихову набавку 	Професионална оријентација Породица и школа	<p>Посета локалној фабрици и упознавање са финансијским планом, приходима, расходима, профитом, развојним планом фабрике.</p> <p>Мали финансијски пројекти у школи и породици. Примери: <i>Како најправилније расадник? Рагионице за израду мајнеиша, Декуџаком до израдопроизвода</i>, Пројекат <i>Наша компанија</i>, где ученици израђују финансијски план за производњу и продају нпр. ручно рађених производа. Израчунавање добити од организоване акције продаје ручно рађених производа, израчунавање трошкова набавке материјала и процењивање најповољније понуде, планирање управљањем прихода и улагањем, истраживање начина рекламирања и продаје на интернету и заштите података. Осмишљавање визуелно упечатљивог решења за свој производ.</p>
	<ul style="list-style-type: none"> открије могућности за зараду или уштеду у свом породичном и школском финансијском плану 	Ученичка задруга	<p>Маркетинг школе.</p> <p>Унапређење рада ученичке задруге кроз увођење нових активности везаних за продају, остваривање профита, планирање активности у циљу јачања заједништва одељењске заједнице, одакле би се ученички производи пласирали на локалном и интернет тржишту.</p> <p>Одељењски часопис у функцији развијања ученичке задруге.</p>

Разред	Општи исходи По завршетку разреда, ученик ће бити у стању да:	Област	Садржај (примери)
VIII	<ul style="list-style-type: none"> планира и управља новцем поштујући финансијски план разуме значај маркетинга за развој фирме/предузећа остварује краткорочне циљеве увиђа везу између краткорочних, средњорочних и дугорочних циљева везано за финансијски план рада предузећа увиђа повезаност будуће каријере са планирањем и маркетингом разуме да финансијске одлуке имају великог утицаја на живот појединца управља новцем ради будуће добити 	Ученичка задруга Породица и школа Професионална оријентација	<p>Мали породични бизниси у нашој земљи – групно истраживање.</p> <p>Гостовање родитеља који се баве породичним бизнисом. Како то раде у другим земљама и какве су могућности да породични бизнис постане мој посао сутра – пројекат.</p> <p>У ком смеру треба да се развија наша ученичка задруга? (Унапређивање рада ученичке задруге у будућности кроз увођење нових активности везаних за продају, остваривање зараде и усмеравање профита у развој задруге).</p> <p>Пројекат: Ми смо успешни у свом послу!</p> <p>Израда бизнис плана за мало предузеће, уређивање својих финансијских циљева по важности, истраживање тржишта и анализа тржишта, процењивање ризика и могућности у финансијском пословању.</p> <p>Које су могућности мог будућег занимања?</p>

Неки од предложених исхода и садржаја/активности могу се реализовати током часова одељењског старешине кроз разговоре, радионице и сл. Већина може бити иницирана и координирана током часова одељењског старешине. Реализација активности подразумева заједнички рад и укључивање већег броја наставника, родитеља, стручњака ван школе. Пажљивим заједничким планирањем ове активности се могу остварити током часова наставе, кроз ваннаставне и ваншколске активности, у краћем и дужем временском периоду.

4.4. Предлог међупредметних компетенција које се односе на финансијску писменост у другом циклусу основног образовања и васпитања

С обзиром на то да је анализа програма наставе и учења за основну школу показала да постоји потенцијал за развој финансијске писмености кроз различите наставне предмете у првом и другом циклусу образовања, предлог је да се постојећим међупредметним компетенцијама додају и компетенције за финансијску писменост за крај првог, односно другог циклуса основног образовања.

Први циклус

Ученик разуме улогу новца у размени за робу или услуге и зна вредност појединих новчаница. Познаје различите начине могућег зарађивања новца и етичку димензију зараде и трошења новца. Увиђа везу између потрошње и штедње и својих навика и понашања, као и између осигурања и штедње. Разуме трошкове основних животних ставки у породици (храна, стан, струја, грејање, одећа, обућа и др.). Разликује сопствене потребе и жеље у вези са трошењем новца и разуме штедњу као могући начин задовољавања жеља. Разуме да ако позајмљује новац, има одговорност и да га врати. Разуме основну намену реклама.

Ученик:

- уме да упореди производе по цени и још једној особини, на основу чега доноси одлуку о куповини,
- разликује вредност појединих новчаница и повезује вредност робе или услуга с новцем,
- самостално обавља куповину и правилно рукује новцем (обезбеђује довољно новца за куповину, зна да прочита цену производа, проверава тачност враћеног новца – „кусура“),
- у кући и у школи понаша се рационално, штедећи воду и струју и одвајајући отпад за рециклажу,
- прави план уштеде новца за куповину жељеног производа,
- способан је да дисциплиновано штеди новац, одлажући задовољење жеља како би оставарио планирани циљ.

Други циклус

Ученик разуме друштвене, етичке и еколошке импликације зарађивања и потрошње. Разуме потребу планирања кућног буџета и како финансијске одлуке могу имати последице које утичу на његов живот и живот породице. Ученик познаје предности и недостатке различитих начина штедње, осигурања и инвестирања. Разуме разлике између улагања и штедње новца и препознаје предности и мане сваког од ових начина поступања с новцем. Познаје предности и мане различитих начина куповине. Разуме сврху реклама и разликује начине на које се производи рекламирају и продају. Свестан је да спољни фактори, укључујући маркетинг, могу имати утицај на властите финансијске одлуке и одлуке других људи. Увиђа важност пажљивог коришћења личних података приликом куповине, као и опреза приликом разговора о сопственој финансијској ситуацији или финансијској ситуацији породице. Познаје основна права и одговорности продавца и потрошача. Зна основне карактеристике безбедне куповине и коришћење сигурносних алата, као што су шифре, ПИН бројеви итд. Разуме концепт кредита и зна да кашњење плаћања или неплаћање рачуна или кредита могу имати негативане финансијске последице. Увиђа везу између планирања управљања новцем и будуће добробити.

Ученик:

- поставља краткорочне, средњорочне и дугорочне циљеве, израђује план штедње и штеди према плану,
- уочава могућности за зараду или уштеду у свом породичном и школском окружењу (рециклажа, сакупљање старог папира и сл.),
- разликује информацију о производу од промоције и рекламе производа и уме да препозна неетичку рекламу,
- приликом куповине тражи поуздане информације или савет, како би донео одлуку засновану на релевантним информацијама,
- доноси одлуку о куповини, засновану на поузданим и релевантним информацијама, упоређујући неколико карактеристика више производа (цена, величина, рок трајања, карактеристике материјала од којег је производ направљен и сл.),
- израђује једноставан буџет за реализацију неких активности (цепарац за екскурзију, излет).

**КЉУЧНИ ПОЈМОВИ
У ОКВИРУ ФИНАНСИЈСКОГ
ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА**

5. КЉУЧНИ ПОЈМОВИ У ОКВИРУ ФИНАНСИЈСКОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Започета реформа у образовању подразумева и промене у структури наставних планова и програма. То је у петом разреду учињено када су у питању предмети Информатика и рачунарство (који је уведен као обавезни предмет), Физичко и здравствено образовање и Техника и технологија (реформисани предмети). У складу са започетим реформским курсом, промене од првог септембра 2018. године очекују и ученике првог разреда основне школе (Правилник о плану наставе и учења за први циклус основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за први разред основног образовања и васпитања, објављен у „Службеном гласнику Републике Србије” – „Просветном гласнику” број 10/17). Програми наставе и учења, према наведеним променама, морају да имају јединствену структуру, те је тако неопходно да се у оквиру програма учења сваког предмета нађу и кључни појмови (најчешће око пет кључних појмова). Укључивање финансијске писмености у програме наставе и учења предмета подразумева заступљеност ове области у читавој структури програма, односно, поред укључивања исхода, садржаја, дидактичко-методичких смерница за рад наставника у овој области, подразумева и заступљеност појмова из ове области међу кључним појмовима. На састављачима програма наставе и учења јесте да процене у којој мери и на којим местима је најпогодније, у односу на целокупни садржај и структуру програма, међу кључне појмове програма укључити и појмове из области финансијске писмености.

Састављачима програма, у том смислу, предлажемо појмове које могу уврстити у кључне појмове програма наставе и учења предмета првог циклуса образовања и васпитања (по разредима).

Предлог кључних појмова за први циклус: новац, штедња и осигурање, потребе и жеље, примања и буџет.

Предлог кључних појмова за други циклус: новац и трансакције, планирање и управљање финансијама, штедња, осигурање и инвестиције, финансијски ризици.

**ПРЕДЛОГ МОДЕЛА ЗА
УКЉУЧИВАЊЕ ФИНАНСИЈСКОГ
ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА У
ПРОГРАМ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ПРВОГ
И ДРУГОГ ЦИКЛУСА ОСНОВНОГ
ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА**

6. ПРЕДЛОГ МОДЕЛА ЗА УКЉУЧИВАЊЕ ФИНАНСИЈСКОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА У ПРОГРАМ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ПРВОГ И ДРУГОГ ЦИКЛУСА ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Интегрисање финансијског образовања и васпитања у званичне наставне програме предмета једно је од најважнијих средстава за развој финансијске писмености грађана. Постоји читав спектар приступа интегрисању финансијске писмености у наставне програме. На једном крају спектра је дефинисање посебног наставног предмета који ће се односити на ове садржаје, док је на другом крају интегрисани кроскурикуларни приступ.

Укључивање финансијског образовања и васпитања у наставне програме заснива се на идентификовању потенцијала сваког наставног предмета да омогући ученицима знања и вештине из овог аспекта образовања. Наставни програм може да носи директан потенцијал за финансијско описмењавање ученика. То су најчешће садржаји из математике који се баш односе на финансијску писменост. Наставни програм такође може носити индиректни потенцијал за укључивање финансијске писмености, јер је могуће искористити делове наставног програма који немају директне везе с овим садржајима, али се с њима посредно могу довести у везу. На пример, садржај у наставном програму предмета Ликовна култура, који предвиђа да ученици креирају/цртају постер, може се користити за креирање постера који се односи на штедњу или сл.

Једноставно укључивање тема које се односе на финансијску писменост у наставне програме других предмета није гаранција да ће ученици добити кохерентно и систематично финансијско образовање и васпитање.

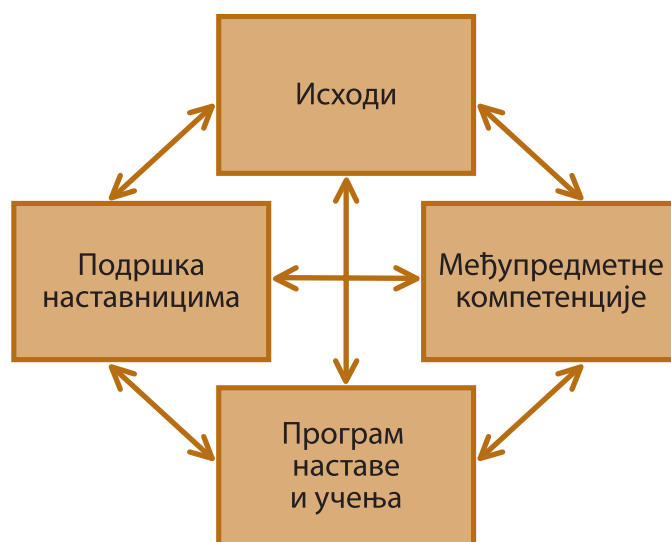
Код оваквог приступа постоји опасност да се тема од предмета до предмета третира изоловано и неповезано, без оквира и механизма који омогућавају да се оно што се учи у оквиру једног предмета објашњава, проширује или допуњује с аспекта другог предмета. Наставници појединих предмета могу организовати свој део програма који се односи на финансијску писменост не обраћајући пажњу на садржаје који се изучавају у другим предметима, ускраћујући на тај начин ученицима да откривају било какве међупредметне везе. У том смислу важан је професионални развој наставника, који има за циљ целовит приступ финансијском образовању и васпитању, без обзира на то што се елементи финансијског образовања и васпитања налазе у оквиру различитих предмета.

Наш предлог за укључивање финансијске писмености у програме наставе и учења јесте управо кроскурикуларни модел. У том смислу смо и предузели кораке који би омогућили овакав приступ, то јест проучили смо глобалне акције укључивања финансијске писме-

ности у образовање и васпитање, анализирали постојеће наставне програме, одредили њихове потенцијале (директне и индиректне), исходе и дефинисали оне који недостају, допунили садржај, дидактичко-методичке смернице за рад наставника и издвојили међупредметне компетенције које се односе на финансијску писменост. Следећи корак у оквиру пројекта односи се на подршку наставницима у виду организоване обуке и приручника за наставнике.

Графикон 1.

Оквир за укључивање финансијског васпитања и образовања у први циклус основног образовања и васпитања

Изградња синергије између предмета, када је у питању финансијска писменост, подразумева стварање флексибилнијих предметних граница и удаљавање од предметне територијалности, када је реч о наставницима. У том смислу је пројектна настава, која је чак предвиђена планом наставе и учења у првом циклусу основног образовања и васпитања, облик образовно-васпитног рада веома погодан за финансијско описмењавање ученика. Много је феномена и проблема с којима се ученици свакодневно сусрећу, а који су финансијске природе. Зато овим темама погодује пројектна настава, која се бави реалним, животним питањима из непосредног окружења ученика.

**РЕЧНИК ТЕРМИНА
У ОБЛАСТИ
ФИНАНСИЈСКЕ ПИСМЕНОСТИ**

7. РЕЧНИК ТЕРМИНА У ОБЛАСТИ ФИНАНСИЈСКЕ ПИСМЕНОСТИ

Речник обухвата термине који се најчешће користе у области финансијског пословања. Поред термина, укратко је описано његово значење у свету економије. Речник је тематски подељен на опште термине, оне који се односе на новац, финансијске институције, финансијске организације, банке, осигурање, заштиту потрошача и предузетништво.

Општи термини

Финансије	Финансије су научна дисциплина која проучава појаве, односе и институције, методе и процесе прикупљања, расподеле и трошења новчаних средстава, као и управљање тим средствима.
Финансијска тржишта	Тржишта на којима се нуде и потражују финансијска средства, а њихову цену одређује понуда и потражња. Могу бити тржишта капитала, тржишта новца и девизна тржишта.
Финансијско образовање	Финансијско образовање је процес који спроводе образовне, финансијске и друге институције ради повећања нивоа знања, разумевања и вештина везаних за финансијске процесе и производе, захваљујући чему грађани могу да препознају финансијске ризике и доносе исправне, утемељене одлуке, како би знали где да се обрате за помоћ, те како би предузимали друге ефикасне мере за побољшање финансијске добробити.
Финансијска писменост	Обухвата прихватљиво понашање, знање, разумевање и умеће коришћења финансијских производа, као и прихватљив однос према новцу, тј. личним, породичним и пословним финансијама.
Приходи	Сва новчана примања једног домаћинства или појединца у одређеном периоду (најчешће месечном), као што су: плата, пензија, хонорар, рента, камата, итд.
Расходи	Сви трошкови једног домаћинства у одређеном периоду (најчешће у току једног месеца), као што су: кућни трошкови (храна, пиће, средства за хигијену), фиксни трошкови (струја, комуналије, телефон, вртић), лични трошкови (гардероба, књиге, козметика и др.), аутомобил (осигурање, гориво, амортизација, поправке и сл.), остали трошкови (рате за кредите, камате, изласци, поклони и др.).
Јавни приходи	Јавни приходи су приходи државе којима она покрива јавне расходе, а евидентирају се у државном буџету или буџетима локалних самоуправа. Јавни приходи се прикупљају од пореза, царина, обавезних доприноса, такси, накнада, казни, прихода од државне имовине, новца и капитала, ванредних прихода и јавног зајма.
Јавни расходи	Јавни расходи су новчани издаци које држава чини у јавном интересу ради задовољења јавних потреба, а у складу са Уставом и законом. У јавне расходе спадају трошкови здравства, образовања, социјалне заштите, војске, полиције, заштите животне средине, спорта, културе, религије, државне управе и др. Јавни приходи и јавни расходи морају бити у равнотежи. Уколико то није случај, држава се мора задуживати да би подмирила јавне потребе или продавати имовину како би могла да избалансира буџет.
Штедња	Штедња је чување материјалних добара или новца.
Потрошња	Потрошња је процес у коме људи троше новац да би куповали производе и услуге и тако задовољили своје потребе.
Буџет	Буџет представља финансијски план располагања новцем, који садржи списак свих прихода и расхода појединца или породице током одређеног периода. Најчешће се прави на месечном нивоу, а може бити и дугорочан.

Џепарац	Џепарац је износ новца који родитељи дају деци недељно или месечно за подмирење њихових секундарних потреба.
Физичко лице	У пословном смислу, физичко лице је особа која послује у своје име и за свој рачун, обавља послове у своје име, поседује, купује, продаје, запошљава се и сл. То је особа која током свог живота све послове обавља у своје име.
Правно лице	Правно лице је организовани колектив људи који врши одређену делатност сагласно праву, тј. законима (на пример: предузећа, банке, школе, здравствене установе итд.).
Берза	Места на којима се, према строго утврђеним правилима, тргује акцијама, хартијама од вредности и другим берзанским производима представљају тзв. финансијске берзе. Робне берзе су традиционални облици организованог тржишта, где се срећу понуда и потражња за различитом робом. Прве берзе настале су у 15. и 16. веку.
Берзански крах	Ситуација кад долази до наглог пада цена на берзама у кратком временском периоду. Обично следи након периода раста цена, које често имају нереалан успон – такви периоди високог нереалног раста називају се балони. У историји је било много берзанских крахова, најпознатији су: у Холандији у 17. веку, Великој Британији почетком 18. века, пад њујоршке берзе у САД 1929. итд.
Валута	Папирни новац који штампа држава и који служи као средство плаћања у некој земљи.
Дефлација	Појава супротна инфлацији, када долази до смањења количине новца у оптицају, услед чега долази до пада цена, а вредност новца расте.
Инфлација	Општи раст цена у одређеном временском периоду, најчешће изазван великим растом новца у оптицају.
ПДВ	Порез на додатну вредност, најраспрострањенија врста пореза за коју се определило преко 130 земаља на свету, као и све земље Европске уније. Суштина овог пореза састоји се у томе да се производи и услуге опорезују у свим фазама, али тако да порез плаћен у претходној фази не улази у пореску основицу у следећој фази опорезивања. Дакле, порезом се у свакој фази опорезује само додатна вредност – у случају да нема додате вредности, нема ни плаћања пореза. Пореска основица је разлика између набавне и продајне цене роба и услуга. Према Закону о порезу на додатну вредност Републике Србије (Члан 23), општа ПДВ стопа за опорезиви промет добара и услуга или увоз добара износи 20%, а посебна (по којој се опорезује промет добара и услуга или увоз добара, нпр. хлеба и пекарских производа, млека, брашна шећера, воћа поврћа, меса, лекова, уџбеника и наставних средстава...) износи 10%.
Порез	Најзначајнија врста јавних прихода једне земље. Састоји се од плаћања у новцу пореских обвезника у корист буџета. При плаћању пореза обвезници не добијају никакве противуслуге или накнаде. Порези могу бити директни: порез на добит правних лица, порез на доходак физичких лица, порез на непокретност, порез на употребу путничких моторних возила и др. и индиректни: порез на додатну вредност, акцизе, царине, порез на промет непокретности и др.
Рецесија	Пад привредне активности у трајању од најмање шест месеци, праћен растом цена, смањењем запослености и општим падом производње.
Доприноси	Доприноси су врста јавних прихода која је намењена заштити чланова друштва услед смањења њихове економске снаге, болести, старости, инвалидитета и сл. и зато се зову доприноси за социјално осигурање. Ове доприносе плаћају сви запослени грађани из своје бруто зараде, а у њих спадају допринос за обавезно пензијско и инвалидско осигурање, допринос за обавезно здравствено осигурање и допринос за осигурање од незапослености.

Бруто домаћи производ (БДП)	Бруто домаћи производ (БДП) представља збир произведених добара и услуга у одређеном временском периоду (обично у току једне године) у једној држави, а уколико се он стави у однос са бројем становника те државе онда он представља бруто домаћи производ по глави становника.
Сива економија	Свака економска активност која се обавља ван закона, са намером да се избегне плаћање пореза и осталих намета. Суштина сиве економије је у непријављивању прихода како би се повећала зарада, иако се тако наноси штета држави, грађанима и свима који законито послују. Најчешћи облици су: неиздавање рачуна, непријављивање радника (тзв. рад на црно), исплаћивање плата „на руке“ итд. Екстремни облик сиве економије је тзв. црна економија, у коју спада пре свега деловање организованог криминала, шверцовање робе преко границе итд.
Предузетништво	Предузетништво је делатност усмерена на покретање, организовање и иновирање пословања предузећа, с основним циљем стварања новог тржишта и остваривања добити.
Предузетник	Предузетник је особа која улаже капитал и време, запошљава друге људе, осмишљава пословни пројекат, реализује га и контролише да би на крају остварила добит.
Буџет	Буџет је збирни план могућих прихода и расхода или финансијски план за једну пословну годину.
Планирање	Планирање је предвиђање, праћење и усклађивање будућих циљева предузећа.
Приход	Износ новца који оствари предузеће продајом производа, трговинске робе и материјала или обављених услуга.
Расход (трошкови)	Новчано изражено трошење средстава и рада, као и сваки издатак у вези са пословањем предузећа.
Зарада	Зарада је накнада за обављени рад. Исплаћује се запосленима на основу уговора о раду, који послодавац склапа са запосленим.
Добављачи	Добављачи су правна или физичка лица која испоручују робу купцима. То могу бити произвођачка предузећа, која продају властите производе, или увозна предузећа, која робу из иностранства продају у земљи.
Потраживања	Потраживања представљају износ који предузећу дугују правна или физичка лица по основу продатих производа, робе или услуга.
Купци	Купци су правна и физичка лица која од других предузећа купују робу или услуге.
Дуговања	Дуговања представљају износ који предузеће дугује добављачима, банкама, по основу пореза, запослених и др.
Основна средства	Обухватају средства која се користе у пословању и чији је век трајања дужи од једне године (грађевински објекти, опрема, земљиште, возила и сл.).
Обртна средства	Обртна средства обухватају средства која имају краћи век трајања од годину дана, као што су: залихе робе, производа, материјала, новац, потраживања и др.
Аконтација	Аконтација је сума новца која се исплаћује извршиоцу неког посла пре почетка извршавања посла.
Асортиман	Асортиман обухвата сву робу коју производи једно предузеће, односно у трговинским предузећима представља сву робу која се нуди на тржишту.
Цена	Цена је количина новца коју треба платити за одређену количину робе или услуга.
Дисконт	Дисконт означава попуст који може бити количински, сезонски, готовински и попуст по основу плаћања унапред.
Фактура	Фактура је документ којим продавац потврђује купцу испоруку робе или извршену услугу и на основу којег купац извршава своју обавезу плаћања за ту испоруку или извршену услугу. Она садржи ближе податке о врсти, количини и цени робе или услуге, отпреми робе, року уплате, евентуалним каматама и казнама за прекорачење рока плаћања, као и основне податке о продавцу и купцу.
Биланс успеха	Биланс успеха је извештај који показује успех пословања предузећа. Показује приходе, расходе и резултат пословања (добитак или губитак).

Биланс стања	Биланс стања је извештај који садржи податке о имовини (капиталу) и обавезама предузећа, тј. шта предузеће поседује од имовине и коме дугује.
Добитак (профит)	Добитак (профит) јесте разлика између укупних прихода и укупних расхода предузећа, а настаје када су приходи већи од расхода.
Губитак	Губитак настаје када су расходи предузећа већи од прихода.
Ризик пословања	Ризик пословања у предузетништву представља могућност доношења погрешне одлуке и губитка имовине.
Управљање предузећем (менаџмент)	Организовање рада предузећа и процес доношења одлука којима се усмерава његово пословање.
Менаџер	Менаџер је особа која поседује способности, вештине и знања да обавља послове уз помоћ и посредством других људи.
Инвестиција	Инвестиција је улагање новчаних средстава у нову имовину предузећа.
Марка производа или робна марка (бренд)	Марка производа је реч, симбол, термин, име или комбинација свега тога. Она је обележје производа одређеног произвођача или трговине, којим се издваја од других.
Маркетинг	Маркетинг је економски процес који повезује производњу и потрошњу, омогућавајући да производи и услуге иду потрошачима, а информације о потребама потрошача производјачима. Задатак маркетинга као пословне функције је да понуду предузећа усклади са потребама и захтевима потрошача. У фокусу је потрошач, његове потребе и жеље. Циљ је уочити и задовољити те потребе и жеље боље од конкуренције и остварити задовољство потрошача, а захваљујући томе и профит за предузеће. Маркетинг је интердисциплинарна наука јер се ослања на сазнања из разних области као што су области економија, математика, статистика, психологија, социологија...

Новац

Новац	Новац је средство размене, односно плаћања, али и мера вредности робе и услуга, јер се цене свих роба и услуга намењених продаји изражавају у новцу.
Ковани новац (кованице)	Метални новчић који је израђен од легуре метала, округлог је облика и користи се упоредо са новчаницама.
Папирни новац (новчанице)	Најчешће је правоугаони, двострани папир, који се издаје и штампа према закону одређене државе. Израђује се у различитим апоенима.
Апоен	Вредност кованца и папирног новца (1, 2, 5, 10, 20, 50, 100, 200, 500, 1000, 2000, 5000).
Готов новац (готовина)	Готовину чине средства плаћања физичког или правног лица која се састоје од новчаница и кованог новца.
Депозитни новац	Депозитни новац је новац на текућим рачунима физичких и правних лица код банака.
Електронски новац	Електронски новац омогућава купопродају робе и услуга путем интернета, у брзом временском року, с било које локације. Поред плаћања производа и услуга, могуће је вршити пренос електронског новца између лица која га поседују. Дакле, електронски новац представља замену за готов новац, с том разликом што се чува у електронској или магнетној форми – на чипу, серверу или платној картици.
Валута	Валута је новчана јединица неке земље. Валута се јавља у виду папирног или кованог новца који издаје централна банка или држава и користи се на територији те државе као законито средство размене и плаћања.
Динар	Званична валута Републике Србије, али и још неких земаља – Алжира, Ирака, Јордана, Туниса, Кувајта, Либије.
Штампарија и ковница новца	Штампарија новчаница и кованог новца у Србији врши се у специјализованој организацији Народне банке Србије – Заводу за израду новчаница и кованог новца „Топчидер“.

Евро (ЕУР – €)	Евро је званична валута Европске уније. Користи се у 19 земаља Евро зоне ЕУ: Аустрији, Белгији, Грчкој, Естонији, Ирској, Италији, Кипру, Летонији, Литванији, Луксембургу, Малти, Немачкој, Португалији, Словачкој, Словенији, Финској, Француској, Холандији и Шпанији. Преосталих 9 земаља чланица ЕУ су задржале своју националну валуту. Евро се користи и у неколико земаља са службеним споразумом са ЕУ, као и неким земаљама и територијама које немају службени споразум са ЕУ и у неколико земаља и територија чија је валута везана за евро. Евро је друга највећа и највише коришћена валута после америчког долара.
Девизни курс	Девизни курс представља цену стране валуте изражену у домаћој валути (нпр. 1 ЕУР = 120 РСД).
Валутни пар	Када се пореде односи две валуте и једном од њих изражава вредност друге, онда се оне називају валутни пар (нпр. 1 ЕУР = 120 РСД или 1 УСД = 102 РСД).
Курсна листа	Курсна листа је тренутна вредност страних валута или девиза у односу на домаћу валуту неке земље. Она је обично изражена у валутним паровима, где је један члан страна валута неке земље, а други домаћа валута. Постоје три врсте курса, па тако и три колоне на курсној листи: <ul style="list-style-type: none"> • Средња колона је средњи курс који изражава курс Народне банке Србије, по коме се све остале банке и мењачнице оријентишу. • Куповни курс (обично прва или трећа колона) или откупни курс односи се на цену у домаћој валути по којој банке и мењачнице купују страну валуту (девизе). Куповни курс је увек мањи од средњег курса. • Продајни курс је цена изражена у домаћој валути по којој банке и мењачнице продају страну валуту (девизе). Продајни курс је увек већи од средњег курса.
Мењачки послови	Мењачки послови се односе на све послове продаје/куповине ефективног страног новца. Мењачке послове могу обављати искључиво банке и овлашћени мењачи.
Мењачница	Мењачки послови обављају се на продајно-откупном месту које се једноставно зове – мењачница.

Образовне установе у области економије

Економска школа	Установа средњег образовања у области економије
Висока школа струковних студија у области економије	Образовна установа у области економије
Економски факултет	Образовна и научна установа у области економије

Финансијске институције

Народна банка Србије (НБС)	Народна банка Србије је централна банка Републике Србије.
Функције НБС	Основне функције Народне банке Србије су: <ul style="list-style-type: none"> • да утврђује и спроводи монетарну политику, • да води политику курса динара, • да чува девизне резерве и управља њима, • да издаје новчанице и ковани новац и стара се о функционисању платног промета и финансијског система, • да издаје и одузима дозволе за рад финансијским организацијама, врши контролу пословања банака и других финансијских организација.
Гувернер НБС и његови заменици	Руководиоци Народне банке Србије

Берза	Берза је физички и пословно организован простор на коме се, по строго утврђеним правилима, тргује хартијама од вредности, новцем и девизним средствима, као и разним врстама робе (жито, нафта, злато, памук, месо, метали и др.). Зависно од тога чиме се на берзи тргује, берзе се могу поделити на финансијске и робне берзе.
Хартије од вредности	Документ који свом власнику или држаоцу даје одређена имовинска права, која може да искористи безусловно (самим власништвом или државином) или под одређеним условима. Хартијама од вредности се најмасовније тргује на финансијским тржиштима.
Акције	Хартије од вредности, чијом куповином се стиче власништво над делом капитала акционарског друштва.
Берзански брокери и дилери	Берзански брокери и дилери су посредници на тржишту капитала дефинисани Законом о тржишту капитала. Брокери раде, купују и продају на берзи за рачун клијента (физичка или правна лица) и за тај посао добијају тзв. брокерску провизију. Дилери раде само за себе, како би остварили разлику у цени између куповине и касније продаје.
Инвестициони фондови	Инвестициони фондови су најразвијенији облик берзанског посредника.

Финансијске организације

Финансијске организације	<ul style="list-style-type: none"> • банке • друштва за осигурање • друштва за реосигурање • брокерско-дилерска друштва • друштва за управљање добровољним пензијским фондовима • друштва за управљање инвестиционим фондовима • лизинг компаније
---------------------------------	--

Банке

Банкарски систем	Скуп пословних банака и централне банке једне земље.
Банка	Специјализована финансијска организација која прикупља новчана средства, даје кредите, издаје хартије од вредности, обавља девизне послове и послове платног промета у земљи и са иностранством.
Оснивање банке	Банка се оснива као акционарско друштво оснивачким актом и обезбеђеним средствима за оснивачки капитал банке. Банку могу основати домаћа или страна правна и физичка лица. Дозволу за оснивање банке даје Народна банка Србије.
Трансакција	Извршење пословне операције преноса новца са рачуна на рачун.
Ефектива	Банкарски израз за готов новац.
Текући рачун	Текући рачун је пословни рачун грађана, отворен у банци за примање уплата и обављање исплата у границама средстава на рачуну. Преко текућег рачуна грађани могу: <ul style="list-style-type: none"> • примати зараду • примати пензију • плаћати рачуне • добијати платну картицу • добијати и користити чекове
Извод из банке	Извод из банке је образац који може бити дневни и месечни и представља извештај којим нас банка обавештава о променама на рачуну.

Депозит	Депозит је новац уложен на рачун у банци. Може бити депозит у националној валути (динарима) и депозит у иностраној валути (девизни).
Депозит по виђењу	Новац уложен на рачун у банци којим клијенти могу располагати по виђењу, тј. без икаквих ограничења, у свако доба и без претходне најаве.
Орочени депозит	Новац уложен на рачун у банци на одређени рок доспећа, до када клијенти не могу располагати њиме.
Камата	Камата је накнада коју банка плаћа клијентима на примљене улоге или накнада коју банка на основу уговора о кредиту наплаћује од клијената за кредите које им је дала.
Каматна стопа	Стопа по којој се плаћа камата, као накнада за привремено уступање одређене количине новца на коришћење. У ствари, представља цену новца.
Затезна камата	Камата на дуг који није подмирен у предвиђеном року.
Банкарске провизије	Банкарске провизије су цене за обављање банкарских услуга.
Кредит	<p>Кредит је одређени износ новца који банка уступа на коришћење клијенту на одређено време и под одређеним условима, уз плаћање камате, као накнаде на коришћење тих средстава.</p> <p>Кредити могу бити ненаменски или готовински, тзв. „кеш“ кредити, и наменски као што су: потрошачки, стамбени или за обртна средства.</p> <p>Одредбама Закона о девизном пословању дозвољено је уговарање у девизама (тзв. валутна клаузула), али се плаћање по тим уговорима врши у динарима, што значи да се кредит и даје и враћа у динарима. Такође, одредбама Закона о девизном пословању прописано је да банке могу изузетно одобрити:</p> <ul style="list-style-type: none"> - девизне кредите резиденту – домаћем правном лицу и предузетнику за плаћање увоза робе и услуга из иностранства, а домаћем физичком лицу за куповину непокретности у земљи, и - динарске кредите нерезиденту – правном лицу које има представништво у Републици за плаћања по основу куповине опреме за потребе тог представништва, а физичком лицу за плаћања по основу куповине роба и услуга и куповине и закупа непокретности у Републици. <p>Треба имати у виду да банка својом пословном политиком утврђује девизне курсеве и може приликом исплате кредита, обавезно у динарима, да примењује свој куповни курс за девизе, а да приликом отплате кредита, која се врши у динарима, примењује свој продајни курс за девизе, односно да не мора да примењује званичне девизне курсеве. У оваквим случајевима сносите додатне трошкове у виду разлике између куповног и продајног курса банке и можете добити, као кредит, мање средстава у динарима од оних која су вам потребна.</p>
Дан доспећа	Дан када нека обавеза треба да се изврши (да се врати дуг, уплати рата кредита, исплати камата).
Жирант	Жирант је особа која гарантује уредно вараћање кредита на тај начин што се обавезује да ће, уколико корисник кредита не буде испуњавао своје обавезе по основу кредита, наставити измиривање ових обавеза.
Ануитет	Ануитет (рата кредита) јесте износ којим се отплаћује кредит или зајам у одређеном временском периоду. У ануитет је укључен и део дуга и припадајуће камате, а одређује се тако да по доспећу дуг буде у потпуности исплаћен.
Хипотека	Улог непокретности као гаранција за новчану позајмицу.
Дозвољено прекорачење (дозвољени минус)	Дозвољени минус је врста константног кредитирања клијената путем текућег рачуна, које клијентима омогућава да подигну више новца него што тренутно имају на свом рачуну. Дозвољени минус служи клијентима да превазиђу краткорочни проблем недостатка новца.
Е-banking (електронско банкарство)	Савремени, електронски начин вођења рачуна у обављању платног промета. Корисници путем е-banking-а имају увид у стање на рачуну и у дневни промет, могу преузимати изводе и креирати налоге за пренос новчаних средстава. Систем је на располагању у било које време и са било ког рачуна који има приступ интернету. Омогућава плаћања без долазака у банку и под повољнијом тарифом.

M-banking	Мобилно банкарство или M-banking представља сваку новчану трансакцију која је реализована преко мобилне мреже, односно употребом мобилног телефона. Путем апликације на мобилном телефону може се проверити стање на рачуну, стање кредита, пребацивати средства између својих рачуна, плаћати рачуне без провизије, мењати новац за девизе по повољнијем курсу и др., што представља знатну уштеду у времену и новцу.
Банкомат	Уређај који омогућава клијенту банке да подиже готовину или провери стање на свом рачуну у сваком тренутку. За коришћење банкомата потребна је картица и њен ПИН код.

Осигурање

Друштва за осигурање	Осигурање обављају друштва за осигурање која су добила дозволу Народне банке Србије за обављање те делатности. Друштва за осигурање се оснивају као акционарска друштва (или друштва за узајамно осигурање) и могу да обављају само послове осигурања.
Делатност осигурања	Закључивање уговора о осигурању - неживотних и животних осигурања.
Реосигурање	Посебна делатност у оквиру система осигурања, која подразумева да осигуравач преноси на реосигуравача део ризика који је претходно преузео закључењем осигурања и за то плаћа реосигуравачу премију реосигурања.
Добровољно осигурање	Осигурање закључено слободном вољом уговорача осигурања и осигураника (иста особа може бити и уговорач и осигураник) из чисто економских разлога, а ради заштите властитих интереса. У пракси, већина осигурања спада у категорију добровољних осигурања.
Обавезно осигурање	Осигурање које се закључује независно од воље заинтересованих страна, а на основу законске принуде. Ова врста осигурања, иако покрива сразмерно мали део целокупног осигурања, присутна је у свим земљама света и углавном се односи на осигурање одговорности за штете причињене трећим лицима (осигурање ауто-одговорности), али и неке друге врсте осигурања.
Неживотна осигурања	Неживотно осигурање може бити осигурање имовине, осигурање од одговорности и осигурање од незгоде, са својим бројним подврстама.
Животна осигурања	Врста осигурања код којих је, у случају настанка осигураног случаја, доживљења или смрти, осигуравач у обавези да осигуранику или кориснику осигурања исплати осигурану суму дефинисану уговором/полисом. Осигурање живота има две функције – осигурање и дугорочну штедњу.
Осигуравач	Правно лице (Друштво за осигурање) које се уговором о осигурању обавезало на надокнаду настале штете, тј. исплату уговореног новчаног износа осигуранику/кориснику осигурања када се оствари осигурани/покривени ризик.
Уговорач осигурања	Правно или физичко лице које са осигуравачем закључује уговор о осигурању и преузима обавезу плаћања уговорене премије осигурања, при чему не мора имати и право на надокнаду из осигурања. Код осигурања за туђи рачун уговорач осигурања и осигураник су различита лица. Најчешће је осигураник истовремено и уговорач осигурања код осигурања за властити рачун.
Осигураник	1. Код осигурања имовине, представља лице које има интерес за осигурање (власник, купац и др.) и које добија осигуравајућу заштиту. 2. У осигурању живота и у осигурању од последица несрећног случаја, то је лице које је изложено ризику, односно на чији живот је закључено осигурање. Лице коме се исплаћује накнада из осигурања не мора бити осигураник.
Корисник осигурања	Физичко или правно лице коме припада накнада из осигурања. Могуће је да постоји и више корисника за исти осигурани случај, када они деле припадајућу накнаду на основу утврђених критеријума.

Полиса осигурања	Основни писани документ који прати закључење неког осигурања и којим се дефинишу права и дужности заинтересованих страна. Полиса некада представља облик уговора о осигурању, а када то није, представља доказ о закљученом осигурању који у себи садржи битне елементе: уговорне стране, осигурано лице или осигурану ствар, ризике, трајање осигурања и време покрића, премију и своте осигурања, односно одредбу да је осигурање неограничено, датум издавања и друго. Полиса садржи или уз њу иду услови осигурања.
Услови осигурања	Скуп клаузула које детаљно уређују односе уговарача осигурања/осигураника и осигуравача, и као такви представљају саставни део уговора о осигурању. Осигуравач је у обавези да упозна уговарача осигурања/осигураника са условима осигурања и да при закључењу осигурања исте преда у писменој форми уговарачу осигурања/осигуранику, уколико већ нису одштампани на самој полиси осигурања.
Предмет осигурања	Оно што се осигурава – лице или материјална добра на којима се може остварити осигурани ризик.
Премија осигурања	Износ који је уговарач осигурања дужан да плати осигуравачу на основу уговора о осигурању. Премија је цена осигурања.
Накнада из осигурања	Вредност изражена у новцу на коју осигураник или корисник осигурања има право уколико наступи осигурани случај.
Несрећни случај	Сваки изненадни и од воље осигураника независан догађај, који, делујући нагло и изненада на осигураниково тело, узрокује његову смрт, потпуни или делимични инвалидитет, пролазну неспособност за рад или оштећење здравља које захтева медицинску помоћ.
Осигурано лице	Лице у чијем животу треба да наступи предвиђени догађај (смрт, болест, инвалидитет) како би се исплатила накнада из осигурања кориснику осигурања.
Осигурана сума	Новчани износ који се исплаћује осигуранику/кориснику осигурања уколико наступи осигурани случај и представља горњу границу основне обавезе осигуравача.
Осигурани ризик	Могућ, неизвестан и будући догађај, који не зависи од искључиве воље осигураника и другог заинтересованог лица, који осигуравач преузима на себе и од чијег наступања се пружа заштита уговором о осигурању.
Осигурани случај	Догађај који представља наступање ризика који је покривен уговором о осигурању. Када наступи у осигурању имовине има за последицу настанак штете, а у осигурању живота може бити радостан догађај (доживљење). Наступањем осигураног случаја настаје обавеза осигуравача да исплати накнаду из осигурања. Могући осигурани случајеви дефинисани су у условима за сваку врсту осигурања, а у сваком уговору о осигурању појединачно су наведени сви осигурани ризици.
Трајање осигурања	Временски период у којем осигурање делује, односно обезбеђује се покриће од осигураних ризика. Према потреби, осигурање се може уговорити на одређено и неодређено време. У зависности од дужине трајања осигурања, разликује се; краткорочно осигурање - са роком трајања до једне године; вишегодишње - са дужином трајања на период дужи од једне године, и дугорочно - код кога није одређен рок трајања, већ је одређен само почетак осигурања.
Банкоосигурање	Продаја производа осигурања у банкама.
Пензијско и инвалидско осигурање	Пензијско и инвалидско осигурање може бити обавезно и добровољно. <i>Обавезно</i> пензијско и инвалидско осигурање плаћају запослени, лица која самостално обављају делатност и пољопривредници. <i>Добровољним</i> пензијским и инвалидским осигурањем се, на основу уговора, могу обезбедити права за случај старости, инвалидности, смрти и телесног оштећења.

Заштита потрошача

Потреба	Потреба представља све оно што нам је нужно за постојање и властиту добробит. Основне животне потребе су: вода, храна, ваздух, смештај (стан или кућа), одећа, здравствена заштита, образовање и хигијена.
Жеља	Жеља представља осећај жудње и тежње ка одређеним материјалним и нематеријалним стварима које не спадају у основне потребе.
Потрошња	Потрошња је процес у којем људи троше производе и услуге како би задовољили своје потребе.
Конзумеризам	Неумерена потрошња новца ради куповине материјалних добара, која временом постаје смисао живота.
Импулсивна куповина	Импулсивна куповина је непланирана одлука да се нешто купи, донесена непосредно пре саме куповине и без размишљања о финансијским последицама.
Потрошач	Потрошач је физичко лице које на тржишту купује робу или услуге ради задовољења личних потреба или жеља.
Трговац	Трговци су сва правна и физичка лица која потрошачима продају или испоручују производе, продају или пружају услуге у оквиру регистроване делатности.
Продавац	Продавац је трговац с којим је потрошач закључио уговор о продаји робе, односно пружању услуге.
Производ	Производ је коначни резултат људског рада и служи задовољењу одређених људских потреба.
Уговор о пружању услуга	Услуга је сваки уговор који није уговор о продаји, у складу са којим продавац пружа или се обавезује да пружи услугу потрошачу, као што је израда или оправка одређене ствари или извршење одређеног физичког или интелектуалног рада, а потрошач плаћа или се обавезује да плати цену за услугу.
Роба	Роба је материјално добро које се може купити на тржишту, а чије је основно својство да задовољава одређене људске потребе.
Декларација	Декларација представља податке о роби, произвођачу и увознику који се истичу на роби у складу са законом.
Одговорност за несаобразност	Трговац је дужан да испоручи робу, односно да изврши услугу која је саобразна (која одговара) уговору. Одговоран је потрошачу за несаобразност у року од 2 године од дана предаје робе, односно од обављене услуге.
Гаранција	Гаранција је посебна изјава, којом њен давалац даје обећање у вези са робом које не утиче на права потрошача која произилазе из законске одговорности трговца за саобразност. Гарантни лист садржи све податке из гаранције.
Уговор о продаји робе	Овим уговором продавац се обавезује да ствар коју продаје преда потрошачу, а потрошач се обавезује да продавцу плати цену. Свака куповина представља закључење уговора о продаји робе.
Закон о заштити потрошача	Закон о заштити потрошача уређује и штити права потрошача при куповини производа и услуга на тржишту.
Продаја на даљину	Продаја на даљину представља могућност закључења уговора о продаји између потрошача и трговца који се физички не налазе на истом месту. То може бити продаја путем каталога, телефона, ТВ продаја, продаја путем интернета.
Финансијска услуга	Финансијска услуга је банкарска услуга, услуга кредитирања, услуга осигурања, услуга добровољног пензијског фонда, услуга инвестиционог фонда.

Основна права потрошача

- 1) задовољавање основних потреба – доступност најнужнијих роба и услуга, као што су: храна, одећа, обућа, стамбени простор, здравствена заштита, образовање и хигијена;
- 2) безбедност – заштита од робе и услуга које су опасне по живот, здравље, имовину или животну средину или заштита од робе чије је поседовање или употреба забрањена;
- 3) обавештеност – располагање тачним подацима који су неопходни за разуман избор понуђене робе и услуга;
- 4) избор – могућност избора између више роба и услуга, по приступачним ценама и уз одговарајући квалитет;
- 5) учешће – заступљеност интереса потрошача у поступку доношења и спровођења политике заштите потрошача и могућност да преко удружења и савеза удружења за заштиту потрошача буду заступљени у поступку усвајања и спровођења политике заштите потрошача;
- 6) правна заштита – заштита права потрошача у законом предвиђеном поступку у случају повреде његовог права и накнада материјалне и нематеријалне штете коју му причини трговац;
- 7) образовање – стицање основних знања и вештина неопходних за правилан и поуздан избор производа и услуга, као и знања о основним правима и дужностима потрошача и начину њиховог остваривања;
- 8) здрава и одржива животна средина – живот и рад у средини која није штетна за здравље и добробит садашње и будућих генерација, правовремено и потпуно информисање о стању животне средине.

Advancing National Strategies for Financial Education (2013). http://www.oecd.org/finance/financial-education/G20_OECD_NSFinancialEducation.pdf, accessed on 22nd April 2015.

Atkinson, A. and F. Messy (2012). *Measuring Financial Literacy: Results of the OECD/International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study*, OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No. 15. Paris: OECD Publishing.

Водич за кредитије (2007) Народна банка Србије, https://www.nbs.rs/internet/latinica/63/prospekti/500_vodic_za_kredite_brosura.pdf, приступљено 4.5.2018.

Donati, E. (2008). *The Ultimate allowance: How to teach your children the 'wealth rules' they need to grow up happy, healthy, wealthy, and wise*. Santa Barbara, CA: Inner Wealth Publishing Co.

Фабрис, Н. и Лубурић, Р. (2017). *Финансијско образовање деце и омладине*, Београд: ХЕРАеду; Подгорица: МЕДЕОН.

Financial Literacy Around the World: Insights from the standard & poor's ratings services global financial literacy survey, (2016.) преузето са: http://gflec.org/wp-content/uploads/2015/11/Finlit_paper_16_F2_singles.pdf

Иванчевић, К. (2016). Финансијско образовање потрошача и делатност осигурања, (стр. 230–250), Зборник радова *Реформе и нови изазови у управу осигурања*. Београд: Удружење за право осигурања Србије.

Improving Financial Literacy: Analysis of Issues and Policies (2005). Paris, France: OECD Publishing.

Kim, J. (2001). Financial knowledge and subjective and objective financial well-being, *Consumer Interests Annual*, 47 (pp. 1–3).

PISA 2012, Results: Students and Money: Financial Literacy Skills for the 21st Century (Volume VI) (2014). PISA, OECD Publishing.

PISA 2015 Results (Volume IV): Students' Financial Literacy: (2017). PISA, Paris, OECD Publishing.

OECD (2017), *PISA 2015 Results (Volume IV): Students' Financial Literacy*, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264270282-en>

Поповић, Д. (2006). *Економски речник за новинаре*. Београд: Центар за либерално-демократске студије.

Правилник о ошћим сћандардима шосћинућа за крај ошћее средњеј образовања и средњеј сћручној образовања у делу ошћеобразовних шредмећа, „Службени гласник Републике Србије”, 117, 2013.

Радосављевић, Б., Ђелић, Ј., Чукурановић, Г., Врачар, М., Мучибабић, И., Стојановић, Н., Станојевић, Ј., Михаиловић, Б. и Јовановић, О. (2016). *Корак најред у сарагњи школе и рогидеља: водич за одељењске сћарешине*, Београд: Педагошко друштво Србије.

Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness, Recommendation of the Council, July 2005. <http://www.oecd.org/finance/financial-education/35108560.pdf>

Rutledge, Susan L.; Annamalai, Nagavalli; Lester, Rodney; Symonds, Richard L. (2010). *Europe and Central Asia – Good practices for consumer protection and financial literacy in Europe and Central Asia: a diagnostic tool*. Washington, DC, World Bank.

Урошевић, Б., Стаменковић, М., Анић, И., Станојевић, Д. и Степић, Г. (2018). *Финансијска шисменосћ: шриручник за насћавнике*, Београд: Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС, Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања.

Закон о основама сисћема образовања и васћићања, „Службени гласник Републике Србије”, 88, 2017.

Закон о основном образовању и васћићању, „Службени гласник Републике Србије”, 55, 2013 и 101, 2017.

Dotted lines for writing on a page.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

37.032:336(035)
316.74:33(035)

ЗНАЧАЈ финансијског образовања и васпитања и модели за његово укључивање у програме наставе и учења за основну школу / Мирјана Илић
.. [др.]. - Београд : Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије : Завод за унапређивање образовања и васпитања, 2018 (Београд : Скрипта интернационал). - 72 стр. : илустр. ; 27 см. - (Пилот-пројекат "Укључивање финансијског описмењавања у систем образовања и васпитања Републике Србије" (ФинПис) / аутор и координатор пилот-пројекта Гордана Степић ; супервизор пилот-пројекта Весна Недељковић)

Dostupno i na: <http://finpis.mi.sanu.ac.rs/>

Dostupno i na: <https://efinpis.rs/>

Dostupno i na: <https://www.odgovornozivljenje.org.rs>.

rs. - Тираж 25. - Речник

термина у области финасијске писмености: стр. 60-

70. - Напомене и

библиогрфске референце уз текст. - Библиографија: стр. 71-72.

ISBN 978-86-87137-67-7 (ЗУОВ)

1. Илић, Мирјана, 1968- [аутор]

COBISS.SR-ID 264481804

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ,
НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА

VISA

ЗАВОД ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ
ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА